

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Anna Koláčková

**Pohádky Hanse Christiana Andersena v českých překladech
(se zaměřením na období 1948–1989)**

Translations of Hans Christian Andersen's Fairy Tales into Czech
(with focus on the period 1948–1989)

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Špirk, Ph. D.

Konzultant: Mgr. Helena Březinová, Ph. D.

Poděkování:

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu práce PhDr. Jaroslavu Špírkovi, Ph.D., za inspiraci, motivaci a cenné rady při konzultacích a také Mgr. Heleně Březinové, Ph.D., za odbornou konzultaci stylu Andersenových pohádek.

Zvláštní poděkování patří PhDr. Petru Šámalovi, Ph.D., za poskytnutí manuskriptu kapitoly z připravované publikace *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře (1749-2014)*, jež má vyjít v červenci 2015, a paní Zuzaně Ceplové za inspirativní rozhovor.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. dubna 2015

.....

Anna Koláčková

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá překlady pohádek Hanse Christiana Andersena do češtiny a jejich recepcí, a to v období 1948 až 1989. Po popisu historického kontextu a postavení dětské a překladové literatury v daném období následuje analýza vybraných pohádek, v rámci níž je zkoumán vliv kulturních a jazykových norem a literární tradice na překlad. Zvláštní pozornost je věnována cenzuře. Teoretický základ tvoří kapitola věnovaná životu a dílu Hanse Christiana Andersena, charakteristice jeho pohádek a jejich recepci a kapitola zabývající se specifiky překladu dětské literatury. Součástí práce je také bibliografie Andersenových pohádek vydaných knižně a bibliografie recenzí, monografií a článků o Andersenovi, jež vyšly mezi lety 1948 a 1989. Hlavní přínos práce lze spatřovat ve zmapování překladů v daném období a v analýze vlivu norem a cenzury na překlad.

Klíčová slova: Hans Christian Andersen, pohádky, překlad, dětská literatura, cenzura, normy

Abstract

This master thesis deals with the translations of Hans Christian Andersen's fairy tales into Czech and their reception in the period from 1948 to 1989. After a description of the historical context and the status of children's and translated literature in the given period, an analysis of different fairy tales follows, with a focus on the influence of cultural and language norms and literary tradition on the translations. Special attention has been paid to censorship. The theoretical background consists of a chapter dedicated to Andersen's life and work, characteristics of his fairy tales and their reception, and a chapter dealing with the specifics of the translation of children's literature. The thesis also includes a bibliography of Czech translations of Andersen's fairy tales (book editions) and a bibliography of reviews, monographs and articles about Andersen published between 1948 and 1989. The main contributions of this thesis are in providing an overview of the translations in the given period and its analysis of the influence of norms and censorship on the translation.

Key words: Hans Christian Andersen, fairy tales, translation, children's literature, censorship, norms

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Hans Christian Andersen	9
2.1	Život a dílo.....	9
2.2	Pohádky.....	11
2.2.1	Pohádka jako žánr	12
2.2.2	Charakteristika Andersenových pohádek	14
2.2.3	Recepce v Dánsku a v Evropě	16
2.2.4	Recepce v Čechách a překlady do roku 1948.....	18
3	Specifika překladu dětské literatury	21
3.1	Dvojitý čtenář dětské literatury	21
3.2	Normy a literární tradice	22
3.3	Cenzura	24
3.4	Nejčastější posuny.....	26
4	České překlady v období 1948–1989.....	30
4.1	Historický kontext.....	30
4.2	Postavení překladové literatury	33
4.3	Postavení pohádek a dětské literatury	36
4.4	Pohádky H. Ch. Andersena a jejich recepce.....	39
4.4.1	Pohádky a povídky I a II (1953)	40
4.4.2	Flétnové hodiny (1969).....	41
4.4.3	Pohádky (1957).....	42
4.4.4	Sněhová královna (1979)	43
4.4.5	Ostatní překlady	44
4.4.6	Recepce Andersena a jeho pohádek.....	45
4.5	Analýza vybraných překladů pohádky <i>Křesadlo</i>	46
4.5.1	Závěr analýzy.....	51
4.6	Cenzura náboženských referencí.....	51

4.6.1	Děvčátko se sirkami	52
4.6.2	Sněhová královna	53
4.6.3	Divoké labutě.....	55
4.6.4	Závěr analýzy.....	56
5	Závěr	59
6	Bibliografie	62
6.1	Primární literatura.....	62
6.1.1	V dánštině.....	62
6.1.2	V češtině	62
6.2	Sekundární literatura.....	63
6.3	Osobní a televizní rozhovory	68
6.4	Archivní zdroje.....	69
6.5	Bibliografické zdroje	69
6.6	Seznam konzultovaných knihoven a jiných institucí	70
7	Příloha 1: Bibliografie pohádek H. Ch. Andersena vydaných knižně mezi lety 1948–1989.	71
8	Příloha 2: Bibliografie monografií a článků o H. Ch. Andersenovi vydaných mezi lety 1948–1989	74

1 Úvod

Tématem této diplomové práce jsou překlady pohádek Hanse Christiana Andersena do češtiny v období 1948–1989. Hlavním cílem práce je podat ucelený přehled o překladech, jež v daném období vznikaly, a analyzovat, jak se na nich projevovaly kulturní a jazykové normy, literární tradice a cenzura. Zkoumané období bylo oproti zadání práce zúženo, aby mu bylo možné věnovat dostatečný prostor. Protože je ale třeba na předchozí období navázat, je součástí práce také kapitola věnovaná překladům a recepci Andersenových pohádek do roku 1948. Tomuto období se například věnovala ve své diplomové práci *Recepce H. Ch. Andersena v Čechách* Simona Laudátová, důležitá je též dizertační práce Ondřeje Vimra *Překladatelé v kontextu: cesty skandinávských literatur do češtiny (1890-1950)*, v níž se Vimr mimo jiné věnuje nakladatelské praxi v meziválečném období a postavení překladatelů (obzvláště těch ze severských jazyků). Cílem této diplomové práce je tedy na zmíněné akademické práce volně navázat a zanalyzovat překlady Andersenových pohádek v následujícím období, tedy po roce 1948.

Vzhledem k zúžení zkoumaného období bylo třeba reformulovat také výzkumné otázky. Cílem práce je zodpovědět následující otázky týkající se let 1948–1989:

- 1) Docházelo v překladech Andersenových pohádek k posunům v důsledku kulturních a jazykových norem, obzvláště těch souvisejících s výchovou a vzděláváním dětí?
- 2) Jaký vliv měla na překlady Andersenových pohádek literární (resp. pohádková) tradice?
- 3) Byly Andersenovy pohádky cenzurovány?
- 4) Jaká byla nakladatelská praxe a jaký vliv měli nakladatelští redaktoři na výsledné překlady?
- 5) Jaká byla recepce Andersenových pohádek?

Hypotéza je, že Andersenovy pohádky musely jakožto literatura určená primárně pro děti odpovídat určitým kritériím dětské literatury a plnit výchovnou a vzdělávací funkci spojenou s normami, v důsledku čehož docházelo v překladech k posunům. Hypotéza byla formulována na základě řady studií věnovaných dětské literatuře, především na základě publikace Emer O'Sullivanové *Comparative children's literature* (2005). Z té

vyplývá, že u překladu dětské literatury dochází k odlišným posunům než u překladu literatury pro dospělé, a to právě vlivem kulturních a jazykových norem, ale i dalších mimotextových faktorů.

První část práce je věnovaná Hansi Christianu Andersenovi, jeho dílu a především jeho pohádkám. Informace o Andersenově životě byly čerpány převážně z jeho autobiografie *Pohádka mého života* (1965) a z biografie Jense Andersena *Hans Christian Andersen: A New Life* (2005). Data a události byly přebírány ze stručné chronologie Andersenova života dostupné na webových stránkách *The Hans Christian Andersen Center*¹. Andersenův životopis je důležitým základem pro rozbor jeho pohádek, které obsahují řadu autobiografických prvků. Po stručném popisu Andersenova života a jeho stěžejních děl následuje charakteristika pohádek. Ty jsou nejprve zasazeny do rámce evropské pohádkové tradice, jež je popsána převážně na základě publikace Jacka Zipse *Breaking the Magic Spell* (2002). Poté následuje charakteristika pohádek na jazykové, syntaktické, stylistické i tematické rovině. Cílem není Andersenův styl detailně analyzovat, nýbrž poskytnout stručnou charakteristiku, která poslouží jako základ pro následný rozbor konkrétních překladů. Charakteristika pohádek je zpracována na základě dostupné odborné literatury, především studie Anette Østerové *Hans Christian Andersen's Fairy Tales in Translation* (2006). Po charakteristice pohádek následuje shrnutí recepce Andersenových pohádek v Dánsku a Evropě, a poté je zařazena zmíněná kapitola věnovaná recepci Andersenových pohádek v Čechách a překladům do roku 1948.

Druhou část práce tvoří kapitola věnovaná specifikům překladu dětské literatury. Tato kapitola slouží jako základ pro následnou analýzu vybraných překladů, jež vyšly v období mezi lety 1948 a 1989. Součástí kapitoly je také kategorizace posunů, ke kterým v dětské literatuře nejčastěji dochází.

Stěžejní částí této práce je kapitola věnovaná českým překladům v období 1948–1989. Cílem je podat ucelený přehled o překladech, které v daném období vznikaly, a zasadit je do kontextu. Předmětem zkoumání je v první řadě historický kontext (a s ním související sociokulturní, politický a literární), ve kterém překlady vznikaly, a vliv mimotextových faktorů na překlady Andersenových pohádek. Historický kontext je popisován především na základě *Přehledných dějin české literatury 1945–1989*

¹ A Short Chronology of HCA's Life. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/liv/chronology/index_e.html

(Janoušek et al. 2012). Další část kapitoly je věnována procesu vydávání překladové a dětské literatury, postavení pohádkového žánru v literárním polysystému, postavení překladatelů v procesu vydávání knih, funkci nakladatelství a jejich redaktorů a vlivu státní cenzury na vydávání dětské literatury (především Andersenových pohádek).

Jako metoda zkoumání, jak se dané mimotextové faktory na překladech projeví, byla zvolena analýza vybraných překladů. Jako důležitý zdroj informací k analýze posloužily peritexty (předmluvy, doslovy a texty na záložkách, které ale bohužel u řady vydání nebyly k dispozici) a epitexty (články, recenze, upoutávky). Zkoumání cenzury vyžadovalo také nahlédnutí do archivních záznamů Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD) dostupných v Archivu bezpečnostních složek. V neposlední řadě byly užitečným zdrojem také rozhovory s překladateli uveřejněné v publikaci *Slovo za slovem: s překladateli o překládání* (Rubáš 2012) a osobní rozhovor se Zuzanou Ceplovou, bývalou redaktorkou nakladatelství Albatros a dcerou Jiřího Trnky, známého ilustrátora Andersenových pohádek.

Součástí práce jsou dvě přílohy – *Bibliografie pohádek H. Ch. Andersena vydaných knižně mezi lety 1948–1989* a *Bibliografie monografií a článků o H. Ch. Andersenovi vydaných mezi lety 1948–1989*. Bibliografie Andersenových pohádek byla sestavena na základě rešerší provedených v online katalogu Národní knihovny ČR a katalogu Pedagogické knihovny J. A. Komenského. Bibliografie monografií a článků byla zpracována na základě rešerší v bibliografických katalozích NK ČR² a databázích Ústavu pro českou literaturu AV ČR³. Bibliografie podávají ucelený přehled o vydávaných pohádkách, monografiích a člancích, nečiní si však nárok na úplnost, neboť žádná ze zmíněných institucí negarantuje úplnost záznamů ve svých databázích a katalozích.

² Bibliografický katalog ČSR. Články v českých časopisech. Praha: Státní knihovna ČSR – Národní knihovna, 1955–1960;
Bibliografický katalog ČSSR. Články v českých časopisech. Praha: Panorama, 1960–1989;
Bibliografický katalog ČSR. České časopisy. Praha: Národní knihovna, 1953–1954;
Lístkový katalog NK ČR. Články v českých časopisech, 1948–1952;
Online katalog NK ČR.

³ Databáze české literární vědy (období 1945–1960) a Bibliografie české literární vědy (1961 – červenec 2012) – dostupné z <http://www.ucl.cas.cz/cs/databaze/bibliograficke-databaze>

2 Hans Christian Andersen

2.1 Život a dílo

Hans Christian Andersen se narodil 2. dubna 1805 v dánském městě Odense chudému ševci a pradeně. V sedmi letech navštívil Hans Christian poprvé divadlo, které ho zcela uchvátilo. Jeho rodina však neměla peníze na vzdělání, které by mu umožnilo nastartovat uměleckou kariéru. Andersen se ale nechtěl svého snu vzdát a ve 14 letech, pár dní po confirmaci, se vydal do Kodaně zkusit štěstí u Královského divadla. Zkoušel se uchytit jako zpěvák, tanečník i jako herec, ale ani v jednom z oborů se mu nepodařilo prosadit. Jeho talentu a píce si však všimli někteří vlivní Kodaňané, kteří se o něj starali a zajistili mu nejzákladnější vzdělání. I přesto ale žil ve velké nouzi a kolikrát neměl peníze ani na jídlo. Z nouze se tedy rozhodl předat řediteli Královského divadla Jonasi Collinovi několik divadelních her, které napsal. Hry byly sice zamítnuty, ale Collin viděl v chlapci potenciál, a tak mu zařídil přijetí do školy ve Slagelse a stal se jeho mecenášem. Protože Andersenovi chyběly úplné základy, dostal se do třídy, kde byly o mnoho let mladší děti. Období ve Slagelse, a později v Helsingøru, kam se s ředitelem Simonem Meislingem přesunul, pro něj nebylo nejšťastnější, což způsobovalo i to, že Meisling Andersena často shazoval:

Každý večer jsem se modlil k Bohu, aby mi odňal tento kalich, nebo abych se už nedožil druhého dne. Ve škole ředitele bavilo, když se mi mohl vysmívat, zesměšňovat mne a hovořit o mém nedostatku duševních schopností. (Andersen 1965: 58)

V Helsingøru napsal Andersen báseň *Umírající dítě (Det døende Barn)*, která ho později proslavila v Dánsku i v Německu. Na základě Andersenových výtek na ředitele se Collin rozhodl Andersena z Meislingovy školy vzít a zařídil mu soukromou výuku v Kodani. V roce 1828 skládá Andersen maturitu a následující rok je přijat na studium filozofie. Zabývá se především psaním básní, v tomto období ale vzniká i jeho první próza. Andersen chtěl patřit mezi vážené básníky a každá kritika ho velmi zasáhla, jak je patrné z jeho autobiografie *Pohádka mého života*. V roce 1831 se Andersen vydává na svou první cestu po Evropě, kde se setkává s významnými osobnostmi, například s německými spisovateli Ludvikem Tieckem a Adalbertem von Chamissem, jehož *Podivuhodný příběh Petra Schlemihla* inspiroval Andersenův nejvíce nihilistický pohádkový příběh *Stín* (srov. Březinová 2005). Na další cestu po Evropě se vydává

o dva roky později, tentokrát díky stipendiu. Na této cestě se spřátelil mimo jiné se slavným dánským sochařem Bertelem Thorvaldsenem. Z Andersena se stal náruživý cestovatel a své cesty zachytil i v některých svých dílech, nejznámějším z nich je vedle autobiografie *Pohádka mého života* jeho cestopisná kniha *Básníkův bazar* (*Digters Bazaar*). Cesty ale inspirovaly i další jeho díla, například jeho nejslavnější román *Improvizátor* (*Improvisatoren*). Během svých cest navštívil Andersen několikrát i Čechy. Jak na něj působily při jeho první návštěvě, popisuje Zdeněk Hojda na základě Andersenova cestopisu *Stínové obrázky* (*Skyggebilleder*):

Ve své otevřenosti k odlišnostem vidí Andersen i Prahu v ještě pestřejších barvách, než by si česká metropole, bezpochyby multikulturní a dvoujazyčná, zasluhovala. Město je pro něj kořenně katolické a staroněmecké, se Slovany, Maďary a cikány. Ano, počátkem třicátých let 19. století se i vnímavému návštěvníkovi jevila Praha jako převážně německé město. (Hojda 2005)

V roce 1835 vydává Andersen první sešit pohádek nazvaný *Eventyr, fortalte for Børn* (*Pohádky vyprávěné dětem*) a v následujících letech také několik divadelních her a novel, které byly postupně přeloženy do němčiny a dalších jazyků. Andersen stoupá po společenském žebříčku a zvyšuje se jeho životní úroveň. Zlomovým se pro něj stal rok 1836, kdy vyšel podruhé jeho román *Improvizátor* a výrazně se zlepšila jeho finanční situace. V roce 1838 pak začal pobírat stipendium pro spisovatele od krále Frederika VI.

But before this happened, he had worked in the wings, as always, to persuade the proper potentates to speak on his behalf to the king. (Andersen J. 2005: 261)

Andersenova schopnost najít správné lidi a někdy se jim doslova „vnutit“ byla bezpochyby jednou z dovedností, bez nichž by pravděpodobně nemohl vystoupat po společenském žebříčku tak vysoko. Andersen si získal uznání mnoha významných osobností, mimo jiné i z úst bývalého ředitele školy ve Slagesle Meislinga:

(...) když vyšel *Improvizátor*, potkal jsem ho v Kodani; smířlivě mi podával ruku, říkal účastně a přátelsky, že se ve mně mýlil a že se mnou špatně jednal, ale já že mám nyní naštěstí pevnou půdu pod nohama a nemusí mi na něm záležet. (Andersen 1965: 60)

Andersenovi se jako jednomu z mála podařilo prostoupit tehdy jinak téměř neprostupné společenské vrstvy a zařadit se po bok významných dánských osobností 1. poloviny

19. století⁴. Do vyšší společnosti ale nikdy úplně nezapadl a jeho chudý původ ho pronásledoval celý život. Zároveň ale, jak píše Zipes, nepatřil již ani do nižší třídy:

Despite all the recognition and acceptance by the nobility and bourgeoisie in the western world, Andersen never felt himself to be a fully fledged member of any group. He was the outsider, the loner (...). (Zipes 2002b: 72)

Andersena lze na základě *Pohádky mého života* charakterizovat také jako ješitného a často ubližovaného jedince, kterému velmi záleželo na názoru ostatních lidí (zvláště vážených osobností) a který špatně nesl kritiku. Podle badatelky Jackie Wullschlagerové bylo totiž pro Andersena „natolik obtížné vystoupat na sociálním žebříčku, že se nestačil vyvinout po psychické stránce“ (srov. Březinová 2005). Na druhou stranu se mu ale i díky těmto vlastnostem, jež pro něj byly jakýmsi hnacím motorem, podařilo dosáhnout tak obrovského úspěchu, ke kterému přispěl i jeho talent, cílevědomost, píle a pomoc mecenášů.

Andersen zakládal svůj kariérní růst především na románu *Improvizátor*, novelách, básních a dramatických hrách, jež považoval za vyšší žánr než pohádky. Již jeho přítel, fyzik, chemik a básník Hans Christian Ørsted mu ale předpověděl, že román *Improvizátor* ho sice proslaví, ale nesmrtelným ho učiní pohádky (srov. Březinová 2005). A měl pravdu. Zatímco ze zmíněných děl patří mezi známější v podstatě jen román *Improvizátor*, novela *Šťastný Per* a autobiografie *Pohádka mého života*, jeho pohádky zná bezmála celý svět. V čem tkví kouzlo jeho pohádek, bude rozebráno v následující kapitole.

Hans Christian Andersen byl za svého života několikrát zamilovaný, nikdy se ale neoženil. Zemřel po dlouhé nemoci 4. srpna 1975 ve městě Rolighed.

2.2 Pohádky

Hans Christian Andersen napsal za svého života celkem 156 pohádek a povídek. Do souboru jeho pohádek bylo ale později zařazeno ještě dalších 56 textů z jiných Andersenových prací, čímž se dostaneme na celkový počet 212⁵.

⁴ V tomto období, označovaném v Dánsku za „zlatý věk“, působili vedle Andersena osobnosti jako Søren Kierkegaard, Nikolaj Severin Grundtvig, Adam Oehlenschläger či již zmíněný Bertel Thorvaldsen. Z osobností tehdejší doby byl Andersen spolu s Thorvaldsenem a herečkou Fru Heiberg v podstatě jediný, kdo byl chudého původu a komu se díky neobvyklému talentu podařilo vystoupat po společenském žebříčku (srov. Zipes 2002b: 76).

První dva sešity pohádek vyšly v roce 1835 pod názvem *Eventyr, fortalte for Børn* (*Pohádky vyprávěné dětem*), pod nímž vycházely až do roku 1841. V roce 1843 začíná Andersen vydávat sbírky pod názvem *Nye Eventyr* (*Nové pohádky*) a v roce 1852 přechází k názvu *Historier* (*Povídky*). O šest let později pak oba názvy spojil a jeho sbírky se jmenují *Nye Eventyr og Historier* (*Nové pohádky a povídky*). Od dovětku „fortalte for Børn“ ustoupil Andersen proto, že jeho pohádky měly oslovit nejen děti, ale také dospělé (srov. Andersen 1965: 186). Název *Historier* zase odráží projevy realismu v Andersenových pohádkách a povídkách.

Kompletní seznam všech Andersenových pohádek a pohádkových sbírek je k dispozici na webových stránkách The Hans Christian Andersen Center, které působí pod Jihodánskou univerzitou (Syddansk Universitet)⁶.

2.2.1 Pohádka jako žánr

Než přejdeme k charakteristice Andersenových pohádek, je třeba přiblížit pohádkovou tradici, ze které Andersen vycházel. Původně se pohádky předávaly ústní formou a byly určeny nejen dětem, ale především dospělým. Lidové pohádky („folk tales“) definuje Zipes následovně:

Originally the folk tale was (and still is) an oral narrative form cultivated by non-literate and literate people to express the manner in which they perceived and perceive nature and their social order and their wish to satisfy their needs and wants. (Zipes 2002a: 7)

V pohádkách se tedy vždy odrážel společenský řád dané doby, touhy tehdejších lidí, jejich sny apod. S představami lidí a s jejich sociální realitou byly propojeny i nadpřirozené pohádkové postavy a často velmi drsný děj pohádek. Při ústním předávání si tedy každá společnost pohádky do určité míry přizpůsobila svým potřebám. Lidové pohádky měly ve společnosti značný význam, neboť většinou nesly morální poselství a pomáhaly upevňovat hodnotový systém společnosti (srov. Nodl 2005).

⁵ Jaké další texty se řadí mezi pohádky, viz: Hans Christian Andersen – FAQ: Number of Fairy Tales. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/rundtom/faq/index_e.html?emne=antaleventyr

⁶ Hans Christian Andersen: Collections of fairy tales. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/vaerk/register/esamling_e.html; Hans Christian Andersen: Fairy tales. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/vaerk/register/eventyr_e.html

Na konci 17. století začali literáti pohádky sbírat a zapisovat, přičemž zájem o pohádky vrcholil v 1. polovině 19. století v období romantismu. Ačkoliv byla snaha zachycovat pohádky věrně podle ústní tradice, i zde se projevil společenský řád dané doby:

By the time they were recorded in the late eighteenth and early nineteenth centuries as literary texts, they contained many primeval motifs but essentially reflected late feudal conditions in their aesthetic composition and symbolic referential system. The folk tales and fairy tales collected by the Grimm Brothers can serve as an example here. (Zipes 2002a: 8)

Jakob a Wilhelm Grimmové patří mezi nejznámější sběratele pohádek, pohádky se ale sbíraly i v jiných zemích. Ve Skandinávii se pohádkami proslavili Peter Christer Asbjørnsen a Jørgen Moe, v Čechách je nejznámějším sběratelem Karel Jaromír Erben.

Na konci 18. století také dochází ke změně funkce pohádek. Zatímco dříve měly pohádky především moralizovat, nyní začaly stále více sloužit k „pouhé“ zábavě. V době osvícenství se také mění pohled na dítě a vědci i spisovatelé se začali více zabývat dětskou duší, což souviselo mimo jiné i se snížením dětské úmrtnosti. V důsledku těchto sociálních změn začalo v 19. století docházet ke stylizaci pohádek a k jejich přeměně na literaturu pro děti:

Folk tales were rewritten and made into didactic fairy tales for children so that they would not be harmed by the violence, crudity and fantastic exaggeration of the originals. (...) Folk tales were transformed into trivial tales, and new fairy tales were composed to amuse and distract audiences and make money. Fairy-tale plays became fashionable, especially fantasy plays for children by the end of the nineteenth century. (Zipes 2002a: 18)

Vedle klasických lidových pohádek vznikl tedy v důsledku sociálních změn nový žánr – pohádky autorské neboli umělé:

As a *literary text* which experimented with and expanded upon the stock motifs, figures and plots of the folk tale, the fairy tale reflected a change in values and ideological conflicts in the transitional period from feudalism to early capitalism. (Zipes 2002a: 9)

Autorské pohádky tedy sice vycházely z lidové pohádkové tradice (a to jak námětem, tak strukturou), ale cílem autorů již nebylo co nejpřesněji předat ústní tradici. Autorské pohádky odrážely společenský řád dané doby a nezřídka obsahovaly také historické

a politické reference (srov. Zipes 2002a: 46). Některé pohádky, Andersenovy nevyjímaje, se tak často blížily spíše realistickým novelám.

Žánr autorské pohádky se v 1. polovině 19. století rozmohl především v Německu – mezi známé autory patří například Adalbert von Chamisso, Ludwig Tieck či Wilhelm Hauff. Žádný z německy píšících autorů se ale nakonec autorskou pohádkou neprosлавil tak jako Dán Hans Christian Andersen.

2.2.2 Charakteristika Andersenových pohádek

Styl Andersenových pohádek je jedinečný a v mnoha ohledech se liší od lidových i jiných autorských pohádek. Nejmenovaný německý recenzent 19. století napsal, že „Andersenova pohádka v svém nejúplnějším rozvoji zaplňuje propast mezi umělou pohádkou romantiků a pohádkou lidovou, jak ji zaznamenali bratři Grimmové“ (srov. Andersen 1965: 188). A právě stylistické odlišnosti často způsobují, že se překladatelé nechají příliš ovlivnit normami či literární tradicí ve své kultuře a přizpůsobují text cílovému čtenáři.

Zaměříme se nejprve na cílového čtenáře. Andersen psal své pohádky primárně pro děti, kterým přizpůsobil i styl vyprávění. Jeho záměrem bylo, aby byl jazyk oralizovaný a aby odpovídal spíše mluvenému než psanému projevu:

V prvním sešitu jsem se pokoušel vyprávět jako Musäus, ale po svém, staré pohádky, které jsem slyšel jako dítě; tón, jímž mi dosud zněly v uchu, byl mi nejpřirozenější. (Andersen 1965: 186)

Prakticky se tato snaha projevovala tak, že psal převážně v jednoduchých větách či parataktických souvětích, která více odpovídají mluvenému projevu, a používal často hovorové výrazy a zvukomalebná citoslovce. To bylo v tehdejší době zcela novátorské, podobně jako široká škála narativních technik, které Andersen využíval (dialog, monolog, popis myšlenkových procesů, oslovování čtenáře atp.). Andersenův jazyk je celkově velmi dynamický a obrazný. Jak upozorňuje Østerová, právě dynamičnost se do překladů dostává jen zřídka a podobně se z nich vytrácí i obraznost (srov. Øster 2006: 149).

I když jsou Andersenovy pohádky určeny primárně dětem, jejich cílovým čtenářem jsou i dospělí. V pohádkách je ukryta řada metafor a narážek, které dospělý čtenář pochopí

zcela jinak než dítě. Pohádky jsou také prodchnuty satirou a ironií. Andersen dvojí jazyk svých pohádek sám často zdůrazňoval:

Moje pohádky jsou stejně tak pro dospělé jako pro děti, ty je ale v jejich úplnosti pochopí, teprve až dospějí a vyzrají. Porozumějí, že naivní dětskost je jen jedna část mých pohádek a že jejich pravou solí je jejich humor. (in Březinová 2005)

Literární vědec Søren Baggesen (1993) hovoří v této souvislosti o tzv. dvojí artikulaci („Dobbeltartikulation“). Andersen do dětských příběhů neukrýval pro dospělé čtenáře jen humor, ale také sociální kritiku, kterou by si jinak kvůli cenzuře v tehdejší době nemohl dovolit (srov. Baggesen 1993: 28). Tato kritika vychází na povrch nepřímo, například v pohádce *Ošklivé káčátko*, kde uzavřený kachní dvorek symbolizuje biedermeierovskou malost. Dalším příkladem může být pohádka *Děvčátko se sirkami*, kterou Andersen napsal na popud dřevorytce A. C. F. Flinche, který ho požádal o pohádku k obrázku žebrající dívky, jenž se objevil vedle jeho článku v časopise *Almanak eller Huuskalender* pro rok 1843. Flinch v tomto textu nabádal Dány, aby nedávali žebračům peníze (srov. Hovmann 1990: 124). Andersen pohádku napsal, ale ne zcela podle Flinchových představ – od dávání peněz žebrajícím dětem neodrazoval, ba spíše naopak.

Na sociální kritice, ale i na realistickém prostředí, ve kterém se některé Andersenovy příběhy odehrávají, se projevuje vliv realismu, který v té době začínal v Evropě rozkvétat (v Dánsku sice realismus propukl až v 70. letech 19. století, Andersen se ale na svých častých cestách setkal s mnoha evropskými spisovateli, mimo jiné s Charlesem Dickensem). Sociální kritika pramenila i z jeho vlastních životních zkušeností, některé pohádky jsou značně autobiografické, například pohádka *Nebyla k ničemu*, kde líčí příběh své chudé matky pradleny. Zatímco v denících a životopisech měl Andersen tendenci svůj život načechrávat, pohádky podávají o Andersenovi nezřídka pravdivější obraz.

Právě dvojí artikulace Andersenových pohádek je často pro překladatele oříšek, jak dokládají mnohé studie v monografii *Andersen og verden* (Mylius 1993). V překladech se stává, že se překladatel zaměří pouze na dětského čtenáře a nepřevede zmíněné narážky a podtexty, jež jsou určeny pro dospělé. To se většinou stane tak, že překladatel explicitně sdělí to, co bylo řečeno pouze náznakem. Problematické ale pro překladatele bývá také převést do cílového jazyka typický Andersenův jazyk a styl. Ten je sice pro

děti dobře srozumitelný, ale neslučuje se obvykle s tradicí lidových pohádek, která byla (a stále je) v evropských kulturách silná. Někteří překladatelé tak mají tendenci převádět Andersenův styl na „střídmy styl lidových pohádek“ (Øster 2006: 150).

Mezi nejvýznamnější české literáty moderní doby zabývající se překlady Andersenových pohádek do češtiny se řadí František Fröhlich. Ten se překlady pohádek věnoval nejen teoreticky, ale také prakticky – sám totiž řadu pohádek přeložil. Ve svých studiích *Ohyzdné kače* (2005) a *En nyoversættelse af H. C. Andersens eventyr – hvilken tjekkisk?* (1993) se věnoval především problematice, jak se vypořádat s překlady starších textů psaných ve své době moderním a hovorovým jazykem. Na základě analýzy několika překladů Fröhlich ukazuje, k jakým posunům může vlivem časového odstupu docházet. Problematice posunů v překladech vlivem norem a literárních tradic se podrobněji věnuje kapitola 3.4.

Na závěr charakteristiky je ještě třeba zmínit, že jsou Andersenovy pohádky prodchnuty náboženskou etikou:

No other writer of literary fairy tales in the early nineteenth century introduced so many Christian notions of God, the Protestant Ethic, and bourgeois enterprise in his narratives as Andersen did. (Zipes 2002b: 80)

Náboženský rozměr pohádek sice obvykle nečiní překladatelům při převodu do cílového jazyka větší problémy, pro potřeby této práce je ale velmi důležité ho zmínit – výrazy spojené s náboženstvím se totiž staly ve 2. polovině 20. století v socialistických zemích předmětem cenzury⁷.

2.2.3 Recepce v Dánsku a v Evropě

Pohádky H. Ch. Andersena jsou známé po celém světě. Dosud byly přeloženy do 159 jazyků⁸, čímž se řadí po Bibli mezi nejpřekládanější knihy vůbec. Stejně jako ve světě je Andersen populární i v Dánsku a patří mezi nejvýznamnější osobnosti dánské kultury vůbec. Jak ale mnozí literáti věnující se dílu H. Ch. Andersena upozorňují, recepce jeho pohádek je v Dánsku do značné míry odlišná od cizích zemí. Zatímco za hranicemi

⁷ Viz analýza Nike K. Pokornové. In *Post-socialist translation practices: ideological struggle in children's literature*. Philadelphia: John Benjamins, 2012. ISBN 978-902-7273-048.

⁸ Srov. H. C. Andersen Museet. In: *Odense bys museer* [online]. 2015 [cit. 2015-04-18]. Dostupné z: <http://hca.museum.odense.dk/eventyr/start.asp?sprog=engelsk>

Dánska je jméno Andersen obvykle synonymem pohádkáře písíciho pro děti, v Dánsku je uznáván stejnou měrou i jako spisovatel pro dospělé, a navíc i jako jazykový inovátor. Podle Østerové je tato odlišná recepce způsobena překlady a adaptacemi, které nepřevádějí věrně Andersenův styl do cílového jazyka a ztrácí se v nich zmíněná oralizace, dynamičnost jazyka, ironie i obraznost (srov. Øster 2006: 148). Otázkou tedy zůstává, jak je možné, že si Andersen i přesto získal popularitu v cizích zemích. Østerová došla k závěru, že se Andersen v cizích zemích zařadil po bok klasiků, jakými byli například bratři Grimmové, a tím si získal své pevné postavení v cizích kulturách (srov. Øster 2006: 154).

Ačkoliv je dnes Andersen uznávanou osobností, nebylo tomu tak vždy. První pohádky byly v Dánsku přijaty velmi rozporuplně, neboť plně nesplňovaly tehdejší kritéria literatury pro děti:

Stories without happy ending and with too many shades of meaning were considered unsuitable literature for children. (Øster 2006: 152)

Ve své autobiografii *Pohádka mého života* Andersen popisuje, jak byly ze začátku jeho pohádky kritizovány, a to nejen kvůli jazyku, který používal, ale také kvůli skryté sociální kritice:

Pohádka „Princezna na hrášku“ připadala recenzentovi nezáživná a zdála se mu „nejen málo jemná, ale dokonce neodpovědná, neboť dítě z ní může nabýt nesprávné představy, že dáma tak vznešená vždycky musí být tak strašně choulostivá“. Recenzent končí přáním, aby autor „neplýtvat nadále časem a nepsal *Pohádky pro děti*“. (Andersen 1965: 186)

Zatímco v Dánsku byly první reakce na pohádky spíše negativní, v cizině si ihned získaly velkou oblibu, a to obzvláště v Německu. „Jaký rozdíl mezi prvním posouzením doma a v cizině!“, píše Andersen ve své autobiografii (tamtéž: 187). Lepší přijetí v cizině může souviset i s překlady, ve kterých, jak již bylo řečeno, docházelo nečistě k posunům, jež vedly k přiblížení Andersenova stylu lidovému vyprávění. Také sociální kritika ukrytá v pohádkách se vztahovala k dánské společnosti, a proto nemusela být za hranicemi vnímána tak silně.

Andersenovy pohádky se ještě za jeho života překládaly téměř do všech evropských jazyků, což svědčí o jejich velké oblibě. Ačkoliv Andersen napsal celkem 156 (resp. 212) pohádek, ne všechny si získaly stejnou popularitu. Mezi nejčtenější se obvykle řadí

30 pohádek⁹ – a až na výjimky se jedná o pohádky vydané před rokem 1850 (srov. Koenders 1993: 223). Zipes to odůvodňuje tím, že ze začátku byly pohádky méně sociálně kritické a více se blížily specifikům dětské literatury než pohádky vydané později (srov. Zipes 2002b: 95). Tento vývoj je patrný i z názvů sbírek¹⁰.

2.2.4 Recepce v Čechách a překlady do roku 1948

Do českého povědomí se Andersen dostal díky románu *Improvizátor*, který vyšel v českém překladu Jana Bohuslava Müllera v roce 1851, definitivně se ale proslavil až díky pohádkám. Ty se objevovaly nejprve jednotlivě v časopisech, první knižní výbor Andersenových pohádek vyšel v „překladu“ J. M. Boleslavského v roce 1863 pod názvem *H. Ch. Andersena povídky a báchoroky*. Nejrozsáhlejším vydáním Andersenových pohádek v 19. století byl čtyřdílný výbor *J. C. Andersena veškeré pohádky, povídky a báchoroky* vydaný v „překladu“ J. M. Boleslavského a B. Pešky mezi lety 1874–1875. Slovo překlad je v uvozovkách, neboť se nejednalo o překlad v pravém slova smyslu, ale spíše o adaptaci, navíc pořízenou přes třetí jazyk (většinou přes němčinu). Postupem času se ale adaptace ovlivněné tezí, že by dětská literatura měla především vychovávat, začaly stávat terčem kritiky českých literátů, kteří obhajovali uměleckou funkci literatury¹¹.

Předmětem kritiky se stávala také úroveň překladů. Kromě adaptací bylo na konci 19. století také běžné, že se překládalo přes němčinu, což řada literárních kritiků odsuzovala, především v uměleckém časopise *Lumír*¹². Postupně tak začaly být kladeny na úroveň překladů vyšší nároky. První překlad pohádek, u něhož je doslovně uvedeno, že byl pořízen z dánštiny, je překlad Jaroslava Vrchlického s názvem *Andersenovy pohádky. Světové vydání* z roku 1901–2. Podle Františka Fröhliche však Vrchlický pravděpodobně dánsky neuměl, neboť Andersenovy pohádky byly jediným dánským dílem, které přeložil. Že ve skutečnosti Vrchlický překládal přes němčinu, dokládá i na následujícím příkladu:

⁹ Seznam 30 nejčtenějších pohádek viz Zipes 2002b: 95

¹⁰ Jak již bylo řečeno, zatímco první sešity určené převážně dětem nazval Andersen *Eventyr, fortalte for børn* (*Pohádky vyprávěné dětem*), ty pozdější, jež se často blížily spíše realistickým novelám, nesly již název *Eventyr og historier* (*Pohádky a povídky*).

¹¹ Srov. Marnost v beletrii. *Lumír*. 1890, č. 8, s. 96.

¹² Srov. Laudátová 2006: 12–13

Dánský andersenolog Erik Dal objevil v německém překladu, běžném v 19. století, jednu zajímavou tiskovou chybu v textu pohádky Slavík. Ve slově Nachttischsanger, v mém překladu Nejvyšší pěvec císařského nočního stolku (v dánském originálu højkeiserlig Natbord-sanger), vypadlo jedno t, výsledný tvar Nachtsichsanger ale dává rovněž smysl, je to něco jako zpěvák po jídle, po hostině. A právě takto, tedy z dánského hlediska nesprávně, překládá titul Vrchlický: vysoký zpěvák po tabuli. (Fröhlich 2005)

Informace „z dánštiny přeložil“ byla tedy pravděpodobně jen obchodním trikem.

Dalším významným počinem po Vrchlického překladu byly pětidílné *Pohádky a povídky* v „úpravě“ Karla Maška, které vycházely mezi lety 1902 a 1915. V Maškově úpravě vyšlo celkem 130 pohádek, což byl do té doby nejvyšší počet. Zjevně se ale nejednalo o překlad v pravém slova smyslu. Jak uvádí Fröhlich, „v anonymním úvodu k prvnímu dílu se dočteme, že soubor obsahuje *nově opravené překlady těchto prací*, ale není jasné jakých a jak *opravených*“ (Fröhlich 2005).

Autorem prvního překladu, který byl prokazatelně proveden z dánštiny, byl Gustav Pallas (překladatel ze skandinávských jazyků a propagátor severské literatury). Mezi lety 1914–1916 vyšlo v jeho překladu pod názvem *Hans Christian Andersen. Úplný soubor jeho pohádek a povídek* celkem 148 titulů. I když tento rozsáhlý čtyřdílný soubor vyšel pouze jednou, pohádky v Pallasově překladu vycházely v různých výběrech i samostatně po celé 20. století, což samo o sobě poukazuje na kvalitu i nadčasovost Pallasova překladu. Z nejvýznamnějších výborů uveďme *Pohádky*, které vyšly v roce 1957 s ilustracemi Jiřího Trnky. Překlady pohádek prošly ve srovnání s pohádkami vydanými mezi lety 1914–1916 několika jazykovými i dalšími úpravami, na kterých se Pallas sám podílel (více viz kap. 4.4.3).

V meziválečném období se již žádný významnější počín neobjevil, vycházely především menší výběry pohádek v Pallasově či Vrchlického překladu, ale i v překladech jiných, méně známých překladatelů. Více informací o recepci Andersena a jeho děl (především pohádek) lze nalézt v diplomové práci Simony Laudátové *Recepce H. Ch. Andersena v Čechách* (2006), jejíž součástí je také bibliografie Andersenových pohádek vydaných do roku 1945.

Jak již bylo řečeno, Gustav Pallas byl nejen překladatelem, ale také propagátorem skandinávské literatury. Souběh těchto dvou činností byl tehdy více než běžný, jak

uvádí Ondřej Vimr v dizertační práci *Překladaelé v kontextu: cesty skandinávských literatur do češtiny (1890-1950)*:

V meziválečné době, a zvláště v houstnoucí mezinárodní atmosféře třicátých let, se politickým tématem stal nakonec i literární překlad, a sice jako nástroj kulturní diplomacie a předmět státem podporované a organizované intelektuální spolupráce. (...) Na každého překladatele se mohlo pohlížet jako na diplomata, aktéra na mezinárodně-politické scéně, na každý překlad jako na politický akt. (Vimr 2012: 107)

Dalším výrazným zlomem, který nastal v meziválečném období, byla institucionalizace nakladatelství. Zatímco před 1. světovou válkou se o řízení a běžný chod nakladatelství staral většinou jen jeden člověk, po 1. světové válce ho nahradila instituce:

V jejím čele sice stál nakladatel-člověk, ale do procesu rozhodování významným dílem zasahovala celá řada dalších lidí, kteří měli na starosti vše od výběru děl k vydání (překladu) po konečné zpracování textu. Při výběru měl zásadní slovo redaktor, mnohdy specializovaný pouze na určitou oblast literatury, popřípadě celá redakční komise. Redaktoři dostávali tipy na překlady z různých zdrojů, měli domácí i zahraniční externí spolupracovníky z řad akademiků (často filologů se specializací na konkrétní literatury či literárních komparatistů a literátů či kritiků). (Vimr 2012: 101)

Překladaelé již také neměli takovou svobodu jako před 1. světovou válkou, neboť začali být vázáni smlouvami a museli se řídit pravidly, jejichž cílem bylo zvýšit kvalitu překladu. Nakladatelství měla v meziválečném období vysoké pravomoci, což se ale změnilo po roce 1948, kdy začala hrát roli státní cenzura a nakladatelé už tedy nemohli vydávat knihy dle svého vlastního uvážení, jako tomu bylo dříve.

3 Specifika překladu dětské literatury

Jak ukazují mnohé studie, postup při překladu dětské literatury se do značné míry liší od postupu při překladu literatury pro dospělé. Katharina Reissová (1982: 7) konstatovala, že se dětské literatuře v teorii překladu věnuje příliš málo prostoru a zmínila 3 faktory, proč je potřeba věnovat literatuře pro děti zvláštní pozornost:

1. (...) die (...) Assymetrie des gesamten Übersetzungsprozesses: Erwachsene schreiben für Kinder und Jugendliche; Erwachsene übersetzen das von Erwachsenen Geschriebene für Kinder und Jugendliche.
2. (...) der Umstand, dass im Grunde genommen nur indirekt für die eigentlichen Empfänger, die Kinder und Jugendlichen, übersetzt wird, weil – anders als bei der Erwachsenenliteratur – von den sog. Vermittlerinstanzen (...) direkt oder indirekt ein nicht zu unterschätzender Druck auf den Übersetzer ausgeübt wird, wenn es um die Beachtung von Tabus oder um pädagogische Prinzipien geht, die in der ZS-Gemeinschaft Gültigkeit haben.
3. (...) die noch eingeschränkte Weltkenntnis und Lebenserfahrung der Kinder und Jugendlichen. (Reiss 1982: 7–8)

První bod odkazuje k nesouměrnosti procesu překládání dětské literatury, druhý bod k vlivu jazykových, kulturních a výchovných norem i literární tradice a třetí ke znalostem cílového čtenáře (dítěte) a jeho schopnostem porozumět textu. Zaměřme se nejprve na adresáta dětské literatury.

3.1 Dvojitý čtenář dětské literatury

Podle Zipse (2002a: 207) dětská literatura sama o sobě ve skutečnosti neexistuje. Zdůvodňuje to tím, že literaturu pro děti a mládež vždy píše dospělí, kteří do díla reflektují své zájmy. Tím Zipes naráží na stejnou problematiku jako Reissová, tedy na nesouměrnost modelu komunikace u dětské literatury, která se netýká pouze překladu, ale i samotného výchozího textu. Autor, překladatel, redaktor a všichni, kdo se na vydávání literatury pro děti podílejí, zakládají svou práci na vlastních představách o dítěti, tedy cílovém čtenáři. Tyto představy souvisejí s tím, do jaké míry bude dítě schopno textu porozumět (včetně různých podtextů, symbolů, ironie, vtipů a dalších hlubších významů). Je patrné, že tyto představy jsou velmi individuální, a jak upozorňuje O'Sullivanová (2005: 91), nebylo prokázáno, do jaké míry jsou děti

v určitém věku schopny textu rozumět, nehledě na to, že věk dítěte se ne vždy přímo prolíná s jeho vývojovým stádiem. Jedná se tedy o pouhé domněnky, a proto je třeba se zabývat pohnutkami překladatelů při překládání dětské literatury. Otázkou také zůstává, nakolik děti vnímají v díle překladovost, tedy na kolik si uvědomují, že čtou překlad. Podle Antona Popoviče (1977: 116) se u literatury určené pro děti předškolního věku mění model metaliterární komunikace, neboť dochází z hlediska recepce k překrývání primární komunikace se sekundární (dítě nevnímá, že čte překlad). To, jak budou děti vnímat Andersenovy pohádky, jež jsou určeny i starším dětem, záleží na jejich věku, znalostech, stupni vývoje a také na tom, do jaké míry překladatel v textu zachová cizost.

Není pochyb o tom, že primárním čtenářem dětské literatury je dítě. Protože ji ale většinou dětem čtou dospělí, v dílech bývají často hlubší významy určené právě pro ně, a proto hovoříme o dvojím čtenáři. To se týká i Andersenových pohádek, jak již bylo popsáno na začátku této práce. Překladatel tedy musí usilovat o to, aby dítě textu porozumělo, ale aby se zároveň v překladu nevytratily další skryté významy. U Andersena se často vytrácí ironický jazyk, který je sice obecně těžce přeložitelný, pro Andersena je však příznačný (srov. Øster 2006: 147).

3.2 Normy a literární tradice

Literatura pro děti měla vždy plnit vzdělávací a výchovnou funkci. Při překladu dětské literatury hrají tedy ještě významnější roli než u literatury pro dospělé jazykové a kulturní normy související s přístupem společnosti k výchově dětí a s jejími představami o tom, co je pro dítě vhodné, či naopak jakým žánrům, tématům či jazykovým prostředkům se vyhýbat. Překladatel pak sám pod tlakem norem a třetích stran přizpůsobuje překlad dítěti, aby mu dítě bez problému porozumělo a aby měl text na dítě pokud možno výchovný účinek. V důsledku toho dochází u překladu dětské literatury k větší manipulaci s výchozím textem, než by bylo přípustné u literatury pro dospělé. To Zohar Shavitová odůvodňuje tak, že se dětská literatura nachází často na periférii literárního polysystému (srov. O'Sullivan: 2005: 77) – to znamená, že bývá nezřídka považována za podřadnější druh literatury než literatura pro dospělé. To, že překladatelská činnost může a má mít výchovné a vzdělávací poslání, připouští i Anton Popovič (1977: 18).

Každý překladatel se na začátku procesu rozhoduje, zda zachová v textu převážně jazykové a kulturní normy vázané na výchozí text, či zda naopak překlad přizpůsobí spíše normám textu cílového (srov. Toury 1995: 56). V překladech dětské literatury převládá především druhý způsob, tedy přizpůsobení překladu cílové kultuře. To je patrné i z řady studií věnovaných překladům H. Ch. Andersena do různých jazyků¹³. Důvodem je především zmíněná snaha, aby bylo dílo výchovné a aby mu dítě porozumělo.

K větším posunům dochází z důvodu kulturních norem především v překladech do jazyků vzdálenějších kultur, například při překladech evropských děl do jazyků používaných v islámských zemích. Někdy se mohou normy lišit natolik, že dílo nemůže v cílovém jazyce vyjít vůbec, jako například Pipi Dlouhá punčocha Astrid Lindgrenové v Jordánsku; podle O'Sullivanové (2005: 85) jsou normy v Jordánsku natolik odlišné, že je tam takový text pro děti naprosto nepřijatelný. Naopak do evropských jazyků byla kniha přeložena, i když často docházelo k cenzuře některých nevhodných pasáží, například v prvních překladech do němčiny či francouzštiny¹⁴.

Představy o správné výchově dítěte či jeho schopnosti porozumět textu z cizí kultury jsou vázány nejen kulturně, ale též dobově. Například v 19. století převládaly jiné představy o výchově dítěte než dnes, což je patrné i v překladech. Tehdy měla literatura pro děti především vychovávat, zatímco dnes se klade důraz spíše na to, aby dítě textu bez problémů porozumělo (srov. O'Sullivan 2006: 77). Patrně i vlivem norem na překlad působí Andersen v překladech často didaktičtěji než v originále (srov. Øster 2006: 152).

Při překladu pohádek hraje důležitou roli též literární tradice v cílové kultuře. Zájem o pohádky vzrostl v celé Evropě v období romantismu, kdy se jejich sběru a sepisování začali věnovat především bratři Jakob a Wilhelm Grimmové. Pohádky bratří Grimmů se staly součástí literární tradice i v Čechách, kde navíc mají své pevné místo i domácí pohádky Karla Jaromíra Erbena a Boženy Němcové. V tomto období „boomu“ pohádek přicházejí pohádky Andersenovy, které sice nejsou lidové, ale v české literární tradici se

¹³ Viz např. Øster (2006) či příspěvky Marca Aucheta, Edith Koendersové či Hanse-Jorga Uthera v publikaci *Andersen og verden* (Mylius 1993).

¹⁴ K cenzuře Pipi Dlouhé punčochy ostatně dochází i v dnešní době, kdy jsou za nevhodné považovány z dnešního pohledu rasistické pasáže, zatímco dříve vadilo například to, že Pipi držela v ruce zbraň. Na tomto příkladu se tedy ukazuje, jak se normy v průběhu času mění.

po jejich bok zařadily, podobně jako v jiných evropských zemích, jak již bylo popsáno ve 2. kapitole.

Poslední otázkou zůstává, jak má vlastně vypadat „dobrá kniha pro děti“. Podle Radoslava Rušňáka by taková kniha měla splňovat čtyři kritéria:

- 1) (...) byť umelecky presvedčivá (aby dieťa spontánne absorbovalo podstatu umeleckých obrazov a znakovosti literatúry),
- 2) byť pravdivá (odhaľovanie dobra i zla, svetlých i temných stránok v živote i vo svete),
- 3) byť zaujímavá (teda nie nudná ani nepochopiteľná),
- 4) mať potenciál osobnostne dieťa rozvíjať a umožňovať mu duševní rast. (Rušňák 2009: 14)

Na prví pohled je patrné, že zde chybí výchovná funkce – je sice částečně obsažena v bodě 2 a 4, ale přímo jmenována zde není. To nasvědčuje zmíněné teorii O’Sullivanové, že dnes již výchovná funkce nehraje tak podstatnou roli jako dříve, a naopak je cílem to, aby dítě literatuře porozumělo, a tím se vzdělávalo. Ukazuje se tedy, že představa „dobré knihy“ je těž ovlivněna dobovými (a samozřejmě i kulturními) normami.

3.3 Cenzura

Má-li literatura pro děti vychovávat a vzdělávat, nevyhne se jí určitá forma cenzury, a to se týká jak původních děl, tak překladů. *Slovník mediální komunikace* definuje cenzuru jako „cílený (tj. záměrný a vědomý), institucionalizovaný a politicky podložený zásah státní moci do autorského záměru či do informačního toku“ (Končelík 2004: 26). Státní cenzura se nejčastěji uplatňuje v autoritativních a totalitních režimech, kde dochází především k potlačování informací, jež nejsou v souladu se státní ideologií. Cenzura je ale přítomna i ve vyspělých demokratických státech, kde však bývají potlačovány především informace považované za „urážlivé, nemorální (obscénní), heretické (rouhavé), navádějící ke vzpouře (velezrádné), ohrožující národní bezpečnost“ (tamtéž: 29).

Cenzuru lze ale chápat i v širším slova smyslu. Nemusí totiž vždy probíhat jen ze strany státu, může se jednat i o autocenzuru ze strany lidí, kteří se na vydání knihy sami

podílejí (tedy autora, překladatele, redaktora apod.). Tato forma cenzury se často projevuje právě u dětské literatury, která musí splňovat určitá výchovná a vzdělávací kritéria daná dobovými a kulturními normami. Právě tyto normy (ale také osobní zkušenosti či literární tradice) mohou překladatele dovést k autocenzuře. Možná ještě více než překladatel může k cenzuře na základě daných norem tíhnout nakladatelský redaktor, jehož cílem je mimo jiné i to, aby se kniha dobře prodávala¹⁵.

Vraťme se ale zpět k cenzuře ze strany státní moci. Cenzura se nejčastěji rozděluje na:

(...) předběžnou (preventivní), někdy též preskriptivní cenzuru uplatněnou před vytištěním (zveřejněním) informace, a cenzuru následnou (represivní), někdy též exekutivní uplatněnou po vytištění (zveřejnění) informace (sem patří též dohled nad díly dovezenými ze zahraničí, revize děl či informací v knihovnách atd.). (Končelík 2004: 26)

Oba typy cenzury se projevovaly i v komunistickém Československu mezi lety 1948 až 1989 (více informací o fungování cenzury v tomto období viz 4. kapitola).

Cenzura se v praxi projevuje jak manipulací s textem, tak někdy úplným zákazem jeho publikace. Tento zákaz se pak vztahuje buď na konkrétní publikaci, nebo na všechny publikace od daného autora. U překladové literatury hraje cenzura velkou roli také při výběru knih, které se přeloží a které nikoliv. Pokud se nějaká kniha do daného jazyka nepřekládá, může se jednat o fenomén zvaný *non-translation*, tedy *nepřekládání*. Tento termín definuje Jaroslav Špirk ve své monografii *Censorship, Indirect Translations and Non-translation: the (fateful) Adventures of Czech Literature in 20th-century Portugal*:

(...) *non-translation* is an uncountable noun and points to the non-existence of source-culture texts in the target culture (in translation). Only if an entire text (poem, play, short story, novel, etc.) is not translated can we speak of „non-translation“ proper. If a source text is *conspicuous by its absence in the target culture* (in a „niche“ it would otherwise be likely to fill), it is worth inquiring into the reasons behind its *non-translation*. (Špirk 2014: 155)

Aby bylo možné určit, že důvodem nepřeložení dané knihy do cílového jazyka byla opravdu cenzura, je třeba nejprve analyzovat kánon všech knih přeložených z daného

¹⁵ Míra, do jaké se nakladatelský redaktor na překladu podílí, se v průběhu dějin velmi lišila. Lze vysledovat tendenci, že čím vyšší je postavení překladatele, tím menší zásahy nakladatelství provádí a naopak (více viz Laudátová 2006)

východího do cílového jazyka a případně ho srovnat s kánonem knih přeložených do jiných jazyků. Důležitou roli zde hraje také historický kontext.

Dochází-li k cenzuře, státy (demokratické i nedemokratické) ji otevřeně přiznávají jen zřídka. Podle Špirka mnohem častěji dochází k tzv. *meta-cenzuře* (*meta-censorship*):

More often than not, *meta-censorship*, whereby all information about the existence of censorship is censored and removed texts or phrases are not marked as having been censored, is the more common procedure. If acknowledged at all, attenuating labels ranging from „offensive“ or „harmful to the public“ to „emendations“, „purification“ or „prior examination“ are frequently used to cover up the actual forces at work. (Špirk 2014: 150)

To znamená, že oficiální důvody cenzury (např. ochrana dětí před škodlivou literaturou) mohou být pouhou zástěrkou a ve skutečnosti se může jednat např. o cenzuru z ideologických důvodů. Meta-cenzura probíhala i v komunistickém Československu, jak ukáže rozbor cenzorských posudků Hlavní správy tiskového dohledu ve 4. kapitole.

3.4 Nejčastější posuny

Ze všech výše zmíněných důvodů může při překladu dětské literatury docházet k odstraňování či nahrazování nevídaných fenoménů a popisů, jež jsou vnímány v cílové kultuře jako tabu nebo jako nevhodné. O'Sullivanová uvádí na základě své studie několik příkladů takových zásahů:

Changes of characterization and conduct, toning down the mention of physical functions, „correcting“ the creative use of language in translation (including deliberate misspellings), and toning down certain linguistic registers that do not conform to the stylistic norms of children's literature in the target culture, often in translation of varieties of humour. (O'Sullivan 2005: 82)

Nejdříve se zaměříme na jazykovou stránku. Zde hraje velkou roli i časový odstup mezi vznikem díla a vznikem překladu. Obecně platí, že používá-li autor předlohy současný jazyk, měl by i překladatel použít jazyk, který je v jeho době bezpříznakový. To platí i pro Andersenovy pohádky a překladatelé se tohoto pravidla drží. Často ale překládají do současného spisovného jazyka, což je podle Františka Fröhliche na úkor „živosti a hovorovosti“, která je pro Andersenův styl příznačná (Fröhlich 2005). Ne nadarmo je

Andersen v Dánsku považován za jazykového inovátora, a ne jen za výborného pohádkáře, jako je tomu v ostatních zemích. V překladech jsou totiž některé citově zabarvené výrazy nahrazovány výrazy neutrálními, čímž dochází ke stylistickému ochuzování (srov. Levý 1998: 142).

K podobným posunům na lexikální rovině může v překladech dětské literatury docházet jak na základě idiolektu překladatele, tak na základě výchovných norem, které v dané době a kultuře převládají. Překladatel pak musí řešit otázku, zda určité výrazy nejsou pro děti nevhodné a ze vzdělávacích důvodů se může přiklánět spíše ke spisovnému jazyku. Změny ale, především u pohádek, souvisejí i s literární tradicí, které se překladatelé snaží svůj styl přizpůsobovat.

Jak již bylo řečeno, překladatel se snaží učinit text cílovému čtenáři srozumitelným, a to platí mnohonásobně u dětské literatury. Z tohoto důvodu může docházet k intelektualizaci textu, která „zbavuje text umělecky účinného napětí mezi myšlenkou a jejím vyjádřením“ (Levý 1998: 145). Levý rozlišuje 3 základní typy intelektualizace: zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů (tamtéž: 145–6).

V případě zlogičťování textu se jedná mimo jiné o obrazné výrazy, které mohou překladateli připadat poněkud neobvyklé, a proto se rozhodne je přeložit tak, jak je sám pochopil. Důvodem zlogičťování může být idiolekt překladatele, ale i jeho snaha zjednodušit dětem porozumění.

Druhý typ intelektualizace, tedy vykládání nevyřčeného, je pro překlad dětské literatury velmi příznačný. Je-li v originále něco sděleno implicitně, překladatelé mají tendenci toto sdělení vysvětlit, obzvláště jedná-li se o morální ponaučení. Jak píše Levý, „místa neurčenosti jsou však stejně důležitou součástí výstavby díla jako významy vyjádřené“ (Levý 1998: 146). Implicitní sdělení totiž může skrývat mnoho dalších významů, jež se v případě explicitního sdělení ztratí. Østerová například upozorňuje na metafiktivní rozměr pohádek, který je pro některé Andersenovy pohádky (např. *Flipperne* a *Pen og Blækhuus*) příznačný a který se „vyložením nevyřčeného“ ztrácí (Øster 2006: 148). Na tendenci překladatelů dětské literatury dopovídat náznaky upozorňuje i Anton Popovič (1977: 117). Chtějí tím většinou docílit lepšího porozumění na straně dítěte, svou roli zde ale mohou hrát i výchovné a vzdělávací tendence, především u morálních ponaučení.

Na překladech Andersenových pohádek se také často projevuje formální vyjadřování syntaktických vztahů. Pro Andersenovy pohádky je příznačná prostá syntax, v níž převažují jednoduché věty a souřadná souvětí. Překladatelé ale mají tendenci tato souvětí měnit na podřadná. Ta jsou podle Levého „v překladech poměrně častější než v původní literatuře a dodávají překladatelskému stylu pedantský, neživý ráz“ (Levý: 148). Dochází tak k tomu, že logické vztahy, jež jsou v originále nevyjádřeny, překladatel doplní. To vede právě ke ztrátě zmíněné hovorovosti a orality v Andersenových pohádkách.

Vedle různých změn (tedy že je výraz nahrazen jiným) a přidaných vysvětlení dochází i k úplné eliminaci některých výrazů. Jedná se primárně o situace, kdy se v původním textu objevuje pasáž, která by byla v cílové kultuře z výchovných důvodů nepřipustná, a tak ji překladatel či redaktor raději odstraní. Eliminace je také jednou z nejčastějších cenzorských praktik, jak se ukáže v analýze ve 4. kapitole.

V souvislosti s Andersenovými pohádkami je také důležité zmínit, že posun může nastat i na tematické rovině. K těmto posunům jsou náchylné právě pohádky, lidové i autorské, které často obsahují mnoho drsných výjevů, jež má překladatel (příp. redaktor či stát) potřebu zmírnit. Jedná se převážně o různé popisy smrti. Například v jednom americkém překladu z roku 1944 končí pohádka *Děvčátko se sirkami* tak, že dívka nezemře, ale vezme si ji k sobě cizí stařenka jako svou vnučku (srov. Øster 2006: 150). Nejedná se přitom oficiálně o adaptaci, kterých na Andersenovy pohádky vznikl nespočet, nýbrž o „překlad“.

Tendence vychovávat a vysvětlovat se odrážejí na vydání Andersenových pohádek „volně vyprávěných“ Jindřichem Teuchnerem (1950)¹⁶. V této adaptaci se Teuchner v zásadě drží hlavní dějové linky (např. děvčátko se sirkami v jeho převyprávění skutečně umírá), na některých místech ale zcela mění vyznění textu. Jeho jazyk je spisovný, na několika místech archaizující a píše v podřadných souvětích, viz například v pohádce *Křesadlo*:

Když si mladý voják s vakem a chocholem přilby přivázané na zádech a s šavlí po boku a s kopím nad ramenem rázně pochodoval na silnici k domovu, služebně již

¹⁶ Adaptace je pro tuto práci považována za relevantní, protože nemůže být pochyb o tom, že i tato verze ovlivnila recepci Andersenových pohádek v Čechách. Jako autor je sice uveden Teuchner, na obálce je ale jméno Hans Christian Andersen – čtenář tudíž může nabýt dojmu, že čte skutečně Andersenovy pohádky (a to i vzhledem k obsahové blízkosti).

volný jak pták, potkal prastarou ohybnou čarodějnici. Ha, jak ten její odulý svislý dolní ret mu lichotivě zaskřehotal vstříc! (Teucher 1950: 30)

Pro srovnání je zde uveden dánský originál a v poznámce pod čarou překlad Gustava Pallase:

Der kom en soldat marcherende hen ad landevejen: én,to! én, to! Han havde sit tornyster på ryggen og en sabel ved siden, for han havde været i krigen, og nu skulle han hjem.Så mødte han en gammel heks på landevejen; hun var så ækel, hendes underlæbe hang hende lige ned på brystet. (Andersen 2015c: 1) ¹⁷

V Teuchnerově adaptaci je také patrná snaha vysvětlovat – ačkoliv z původních Andersenových pohádek vyplývají morální ponaučení často implicitně, Teuchner má potřebu je vysvětlit, viz například v této pasáži z *Malé prodavačky sirek*:

Popatř, Kriste Ježíši, na to zsinale děcko. Tak vypadá chudoba. A necitelný boháč má vše. Může to tak být stále? Ba nikoli! (Teuchner 1950: 39)

Z této pasáže je zároveň patrné protikapitalistické vyznění, které souvisí s politickou situací v 50. letech, kdy Teuchnerova verze pohádek vyšla.

K jakým konkrétním posunům docházelo v překladech Andersenových pohádek do češtiny ve stěžejním období této práce, tedy mezi lety 1948–1989, ukáže analýza vybraných překladů v kapitole 4.5 a 4.6.

¹⁷ Překlad Gustava Pallase: „Po silnici si vykračoval voják: Ráz, dva! Ráz, dva! Měl torbu na zádech a šavli po boku; byl ve válce a teď se vracel domů. Potkal starou čarodějnici; byla tuze ošklivá, spodní ret jí visel až na prsa.“ (Andersen 1957: 11)

4 České překlady v období 1948–1989

4.1 Historický kontext

Po osvobození sovětskou armádou se mění v Československu politické uspořádání. Protože se během 2. světové války pravicové strany v očích většiny voličů zdiskreditovaly, kloní se převážně ke stranám levicovým, sociálně orientovaným. Po vítězství Komunistické strany Československa ve volbách do Ústavodárního národního shromáždění v roce 1946 dochází k postupnému upevňování moci této strany, které vrcholí převratem 25. února 1948.

Novou vládu podpořil vedle řady významných osobností i Syndikát českých spisovatelů, jehož řady musí z politických důvodů opustit několik spisovatelů, kteří se před převratem vyjadřovali proti komunistické straně či se orientovali na západ.

Ačkoliv oficiální cenzura před rokem 1948 neexistovala, docházelo již od počátku k regulaci knižního trhu, kdy žádná publikace nemohla vyjít bez předběžného souhlasu Ministerstva informací (srov. Janoušek et al. 2012: 20). Komunistická strana brojila především proti tzv. brakové literatuře, která je později v roce 1954 uvedena také na *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury* jako „literatura líčící barvitými efekty různé děje s cílem upoutat čtenářovu pozornost k bezvýznamným věcem postrádajícím jakoukoli výchovnou tendenci, nebo právě naopak jsoucími s výchovnými tendencemi v příkrém rozporu“ (Šámal 2009: 221). Po roce 1948 začala komunistická strana svou moc upevňovat i pomocí zákonů, literatury se dotkl mimo jiné tzv. zákon o jednotné škole, který „umožnil politický dohled nad školami i pojetí výchovy a vzdělávání v marxisticko-leninském duchu“ (Janoušek et al. 2012: 86). Umění mělo přispívat k budování socialismu, nesmělo se žádným způsobem vyhraňovat vůči vládnoucímu režimu a mělo být „srozumitelné pro všechny“.

Komunistický převrat se významně dotkl také nakladatelství. Nakladatelské domy byly znárodněny a vznikl systém státních nakladatelství, z nichž každé mělo své zaměření: Český spisovatel se zaměřoval na uměleckou literaturu (převážně českou), Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (SNKLHU, od r. 1961 SNKL, od r. 1966 Odeon) na světovou literaturu, Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK, od r. 1969 Albatros) na dětskou literaturu a Mladá fronta na literaturu pro mladé. Vedle těchto hlavních nakladatelství existovalo ještě několik menších.

V oblasti cenzury byl důležitým přelomem rok 1953, kdy došlo pod Ministerstvem vnitra ke zřízení Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD). Tento orgán vykonával předběžnou cenzuru, kdy cenzoři psali tzv. denní zprávy, jež pak podepsané náčelníkem HSTD posílali na ÚV KSČ. Cenzoři kontrolovali tituly ještě předtím, než vyšly, a zaměřovali se především na to, aby dílo splňovalo určitá kritéria (nebylo brakové, protirežimní, sloužilo pokud možno k budování socialismu atd.) a aby se na jeho vydání nepodílely nevhodné osoby. Tak například v roce 1958 nemohla vyjít kniha Lewise Carolla *Alenčina dobrodružství v říši divů a za zrcadlem* v překladu Jaroslava Císaře. Cenzorka zdůvodnila zamítnutí tím, že by „bylo neodpovědné vydávat knihu vyloženého nepřítele, který zradil zájmy své vlasti“¹⁸. Císař totiž po převratu v roce 1948 zůstal v exilu v Británii. Nakladatelství SNDK poté žádalo vydání knihy bez uvedení jména překladatele, i to ale bylo zamítnuto s tím, že „nakladatelství mělo dosti času, aby si dalo knihu znovu přeložit“¹⁹.

V polovině 50. let dochází po smrti Stalina k mírnému uvolňování. V oblasti kulturního života se to projevovalo především tak, že se častěji vyskytovala protirežimní kritika a z literatury vycházela díla, jež dříve vycházet nemohla. V průběhu 60. let se pak stále více ozývají hlasy spisovatelů, redaktorů a dalších kulturních osobností proti cenzuře, což vede k jejímu omezování. Na základě těchto tlaků byla v roce 1966 oficiálně ukončena činnost HSTD, v praxi už ale tento orgán se svou cenzorskou činností skončil de facto v roce 1963²⁰.

Postupné uvolňování vrcholí v roce 1968 Pražským jarem. Cenzura se prakticky rozpadá a vycházejí dříve nepřijatelná díla, mimo jiné některá díla světové literatury či křesťanských prozaiků (Janoušek et al. 2012: 267)²¹. Protirežimní nálada společnosti vyústila ve výzvu Dva tisíce slov, kterou podepsalo více než 120 tisíc občanů, včetně významných osobností kulturního života. Tato výzva byla komunistickou stranou vnímána jako protirežimní útok, zároveň mělo ale vedení ÚV KSČ strach z intervence států Varšavské smlouvy, které uvolňování a reformní snahy v ČSR sledovaly a kritizovaly. 21. srpna 1968 skutečně ke vpádu vojsk Varšavské smlouvy došlo

¹⁸ Archiv MV, Fond HSTD: 318-103-2 (nakl. SNDK)

¹⁹ tamtéž

²⁰ O tom svědčí i záznamy o cenzorských zásazích provedených Hlavní správou tiskového dohledu v nakladatelstvích SNDK a SNKLHU, které prakticky končí rokem 1963 (po něm už se jedná jen o ojedinělé případy). (Archiv MV, Fond HSTD: 318-103-2 a 318-103-4)

²¹ Vzhledem k nakladatelským lhůtám ale většina těchto děl vychází až v roce 1969

a Československo se stalo okupovanou zemí. Po srpnu 1968 následovalo období normalizace.

Cílem normalizace bylo obnovit výsadní moc komunistické strany a zajistit, aby si tuto nadvládu lidé uvědomovali ve všech sférách života.

Režim pracoval pomocí hrozeb, tlaků, nabídek různých výhod, soustavného zpochybňování a očerňování jinak smýšlejících lidí, manipulací s fakty i hodnotami, individuální i sociální korupcí. (Mach 2015)

Aby mohlo k takovým činnostem docházet, muselo být nejdříve vyměněno vedení ÚV KSČ, kde bývalé podporovatele Pražského jara vystřídali lidé oddaní Sovětskému svazu. V 70. letech pak následovaly stranické prověrky a s nimi spojené čistky v mnoha organizacích, mimo jiné také v nakladatelstvích. Mnoho spisovatelů dostalo zákaz publikovat a stali se také nástrojem zastrašování celé společnosti:

Umělci a zejména spisovatelé byli režimem chápáni nejen jako přímí viníci událostí roku 1968, ale i jako vhodné příklady toho, jak je výhodné přizpůsobit se, a naopak, že tvrdý trest za nepřizpůsobivost postihne i mediálně známé osobnosti. (Janoušek et al. 2012: 293)

Někteří spisovatelé se tak vlastně z nouze uchýlili k překladatelské činnosti, kterou vykonávat mohli, nebo jejich překlady „pokryl“ svým jménem někdo jiný. Praxe pokrývání (neboli používání alonymů) byla v nakladatelstvích poměrně rozsáhlá. Podle tehdejších překladatelů a redaktorů se o pokrývání všeobecně vědělo, tolerovalo se, ale nemluvilo se o něm²². O tom, jak rozsáhlá praxe pokrývání byla, vypovídá i bibliografie *Zamlčování překladatelé*²³. Na základě této bibliografie došel Petr Šámal k závěru, že praxe pokrývání byla mnohem rozšířenější v období normalizace než dříve:

Srovnáme-li počet zde uvedených případů užití alonymu v letech 1948–1969 se sedmdesátými a osmdesátými lety, ukazuje se skutečně radikální nárůst (z celkem evidovaných 692 bibliografických položek se pouhých sedm vztahuje k období před rokem 1970). (Šámal 2015: 122)

Zásadní změna nastala také v oblasti cenzury, která byla po srpnových událostech znovu obnovena. V roce 1968 byl zřízen Ústav pro tisk a informace (ÚTI), který na rozdíl od

²² Zdrojem jsou rozhovory s několika překladateli v publikaci *Slovo za slovem: s překladateli o překládání* (2012) a rozhovor s bývalou redaktorkou Albatrosu Zuzanou Ceplovou (2015)

²³ *Zamlčování překladatelé. Bibliografie 1948–1989*, sestavila Zdeňka Rachůnková, Praha, Obec překladatelů – Ivo Železný 1992.

HSTD uplatňoval následnou cenzuru. Ta fungovala na principu sankcí, takže nakladatelští redaktori a potažmo i překladatelé byli nuceni provádět autocenzuru, která pro ně ale byla paradoxně horší než za fungování HSTD. Situaci dobře popsal v rozhovoru Josef Čermák, bývalý šéfredaktor Odeonu:

Odpovědnost byla na autorech a následovně na nakladatelství, začal se víc šířit strach. Záleželo na rozvaze a statečnosti autorů i redaktorů, do jaké míry dokážou eventuálně riskovat. V tom se autoři i členové redakce dost výrazně lišili. (Rubáš 2012: 36)

Zvláštní význam měly za komunismu (především v období normalizace) paratexty, a to obzvláště v literatuře pro děti:

V centrálně řízené knižní kultuře se velký význam přikládal paratextům literárního díla, především úvodům či doslovům, jež se staly běžným doplňkem překladů i reedic starších děl. Tyto texty měly usnadňovat cestu ke smyslu literárního díla, nabízet jeho „správnou“ interpretaci, „vysvětlovat smysl a poslání knihy“. Tato úloha se zvláště zdůrazňovala v případě literatury pro děti. (Šámal 2015: 32)

V peritextech se vedle doporučené interpretace díla objevovaly také další informace, jež by mohly usnadnit vydání knihy, např. se zdůrazňovalo sociální cítění autora, jeho proletářský původ apod. Fakta, jež by mohla být problematická, se zde naopak upozaďovala (srov. Rubáš 2012: 78). Tato praxe, nazývaná též „zaštitování“, byla v podstatě jakousi strategií nakladatelství, která měla vést k vydání díla, s nímž by jinak mohly být problémy. Proto také bylo ideální, když dílo zaštitil člen komunistické strany nebo jiná „prověřená“ osoba (tamtéž: 109). Tato praxe byla důležitá především v období normalizace, kdy došlo oproti předchozím letům k posunu v chápání „škodlivé“ literatury – zatímco dříve se cenzoři soustředili hlavně na obsah díla, za normalizace se kladl velký důraz především na politický profil spisovatele či překladatele.

Pravidla, jež byla nastavena na počátku normalizace, platila v podstatě až do revoluce v roce 1989 (srov. Janoušek et al. 2012: 300).

4.2 Postavení překladové literatury

Překladová literatura měla za komunismu zvláštní postavení, a to nejen v Československu, ale i v jiných zemích bývalého východního bloku. Jednalo se totiž o unikátní zdroj informací ze západu, kterých tehdy bylo velmi málo. Z důvodu velkého

zájmu se na knihy tedy často i dlouho čekalo. Podle Gaby Thomson-Wohlgemuthové, která se věnuje dětské překladové literatuře v NDR, s tím souviselo i lepší postavení překladatelů, kteří se ocitli vysoko na společenském žebříčku, měli určitá privilegia (například pravidelný plat) a těšili se i značné popularitě ve společnosti (srov. Thomson-Wohlgemuth 2006: 57). V Československu takto výsadní postavení překladatelé neměli, většina z nich pracovala na volné noze nebo se živila jinou prací, například jako redaktoři nakladatelství, a překlad měla jen jako vedlejší činnost. Řada překladatelů se ale shoduje, že jejich postavení bylo tehdy výhodnější než po roce 1989, kdy se změnila politická situace a s ní i nakladatelská praxe. Mnoho z nich také konstatuje, že se tato změna negativně projevila i na kvalitě překladů (srov. Rubáš 2012). Jedním z hlavních důvodů může být i to, že nakladatelští redaktoři měli za komunismu na korekturu překladů více času²⁴.

Proces vydání knihy byl velmi zdlouhavý. Jak tento proces probíhal, popisuje v rozhovoru například překladatelka a bývalá redaktorka Odeonu Jarmila Fialová (srov. Rubáš 2012: 75). K zahraničnímu titulu, který redaktor získal, musely být vyhotoveny minimálně dva lektorské posudky. K těm se poté vyjádřil redaktor, editor, vedoucí redaktor a nakonec i šéfredaktor. Součástí lektorského řízení bylo i schvalování překladatele, kterého většinou navrhl redaktor. Podle Fialové bylo vybírání lektorů do značné míry taktické, protože na jejich posudku i na jejich postavení (odborném i politickém) do velké míry záleželo, zda budou s knihou problémy či nikoliv. Lektorské posudky psali ale často i nakladatelští redaktoři, kteří měli jinak zakázáno publikovat – i v této oblasti se totiž uplatňovala zmíněná praxe alonymů (srov. Šámal 2015: 122).

Trochu odlišná byla situace u překladů z menších jazyků, například skandinávských. Podle překladatelky z islandštiny Heleny Kadečkové musel s návrhem na překlad přijít většinou sám překladatel, který měl více informací o publikační činnosti v dané zemi (srov. Rubáš 2012: 158). František Fröhlich v rozhovoru popisuje, že Dánové měli vždy velký zájem na šíření vlastní kultury, a tedy i na vydávání dánských titulů v zahraničí, a proto ho informacemi o nově vydaných knihách pravidelně zásobovali (srov. Rubáš 2012: 101). Fröhlich také ve stejném rozhovoru uvádí, že korespondence s Dány

²⁴ V 90. letech došlo během restrukturalizace nakladatelství k významnému snížení počtu redaktorů (srov. Rubáš 2012: 124).

fungovala kupodivu velmi dobře a dopisy nebyly zadržovány cenzurou; až později se v archivu dozvěděl, že nikdo v StB zkrátka nerozuměl dánštině.²⁵

Jak již bylo řečeno, překladová literatura vycházela především v nakladatelství Odeon, které také vydávalo revue Světová literatura. Tam mohly být publikovány i úryvky textů, které by jinak kvůli „závadnému“ obsahu nemohly vůbec vyjít. Při sestavování edičních plánů se nakladatelství musela řídit přísnými pravidly. Důležité bylo, aby se literatura ze západu objevovala vždy v poměrném zastoupení k literatuře z východu, přičemž výsostné postavení měla literatura ze Sovětského svazu. Vydávání zahraničních titulů bylo samozřejmě také nákladnější a často se stávalo, že pro vydání knih scházely valuty. Podobná situace byla podle Thomson-Wohlgemuthové i v NDR (2006: 53). Bývalá redaktorka Zuzana Ceplová a někteří další redaktoři se ale domnívají, že mohli jít ze strany vedení ÚV KSČ i o výmluvu, aby titul nemohl vyjít, tedy o formu cenzury, která souvisí s fenoménem nepřekládání (non-translation) popsáným v kapitole 3.3.

I přes veškeré problémy s vydáváním zahraniční literatury, především té západní, měla v Československu významné zastoupení. Ostatně i zahraniční literatura, stejně jako domácí, měla vzdělávat a vybízet občany k budování socialistického státu. Jak uvádí Thomson-Wohlgemuthová, na některých příkladech západní literatury se ukazovaly negativní stránky kapitalismu, na jiných se naopak vyzdvihovaly vzory, a to především v literatuře pro děti (srov. Thomson-Wohlgemuth 2006: 50). Až na cenzuru, která překladové literatuře jistě neprosplávala, měla ale překladová literatura v období komunismu velmi dobré postavení. Také kvalita překladů je z dnešního pohledu hodnocena velmi kladně, o čemž svědčí i fakt, že mnohé překlady vycházely i po revoluci. Na dobré kvalitě tehdejších překladů se shodují i mnozí překladatelé, s nimiž byl veden rozhovor v rámci publikace *Slovo za slovem: s překladateli o překládání* (Rubáš 2012). Podle Miroslava Jindry tehdy špatný překlad v podstatě nevyšel (tamtéž: 147). Vysoká kvalita překladů byla dána především dobrou redakční praxí, která měla ve státních nakladatelstvích jasně stanovená pravidla. Každý překlad tak prošel důkladnou redakcí a korekturou a musel splňovat určitá kritéria kvality. Překladům a redakci mohl být věnován dostatek času, neboť díky systému státních nakladatelství v podstatě nebyla konkurence. Po roce 1989 se s nárůstem počtu nakladatelství

²⁵ Popsaná situace se samozřejmě týká převážně soudobé literatury. H. Ch. Andersen měl již v české literatuře své pevné postavení, a proto v jeho případě zadávalo překlad nakladatelství.

nakladatelská praxe výrazně změnila, což se podle některých překladatelů projevilo i na horší kvalitě překladů (Rubáš 2012)²⁶.

4.3 Postavení pohádek a dětské literatury

Dětská literatura měla podle socialistického ideálu nejen bavit, ale především vzdělávat a formovat. Není tedy překvapivé, že se tehdy dětská literatura těšila vyššímu postavení, než bývá obvyklé²⁷. Sloužila totiž jako dobrý nástroj k výchování budoucí generace v socialistickém duchu. Vyšší postavení dětské literatury bylo ale dáno také tím, že podle komunistického ideálu se děti na utváření socialistické společnosti podílely stejnou měrou jako dospělí (srov. Thomson-Wohlgemuth 2006: 48). Že byl na dětskou literaturu kladen důraz, dokládá i to, že byly dětské knihy často opatřovány ilustracemi, a to špičkovými umělci, například Jiřím Trnkou. Takové ilustrace byly samozřejmě velmi nákladné. I přes vyšší postavení se ale ani v této době dětské literatuře nevyhýbá cenzura.

U dětské literatury docházelo, jako ostatně i v jiných dobách, k cenzuře z výchovných důvodů. Za nevhodné bylo považováno především násilí, obecně byla nepřipustná hororová literatura. Jako problematická se například ukázala povídka E. A. Poea *Vražda v ulici Morgue*, která měla vyjít v rámci sbírky detektivních povídek *Zlatý Skarabeus* v nakladatelství SNDK. Cenzorka tehdy (v roce 1959) doporučila povídku upravit či vypustit, „poněvadž není vhodnou četbou pro děti“²⁸. Jako problematická se jí jevila mimo jiné pasáž, kdy orangutan odřízne jedné ženě břitvou hlavu a mrtvolu vyhodí z okna a druhou uškrtí a nacpe kamny do komína. V posudku je zmíněno, že „soudruh Korejs (redaktor SNDK, pozn.) nesouhlasil s naším doporučením, hájil všeobecné hledisko literární hodnoty díla E. A. Poea bez ohledu na účel knihy“²⁹. Nakonec ale povídku vypustil, aby „splnil výrobní plán“.

Tento příklad slouží také jako ukázka toho, jak se redaktoři SNDK snažili vydávání publikací prosazovat, i když často neúspěšně. Někdy se ale cenzory „přelstít“ podařilo, například názvem knihy. Když chtěla Zuzana Ceplová s Jarmilou Rosíkovou vydat

²⁶ Více viz kapitola Období po roce 1989

²⁷ Viz Zipes 2002a: 210-11 (literatura pro děti bývá považována za podřadnější žánr než literatura pro dospělé)

²⁸ Praha, Archiv bezpečnostních složek. Oddělení archivních fondů Federálního ministerstva vnitra („Archiv MV“), fond Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD), signatura 318-103-2 (SNDK)

²⁹ tamtéž

sbírku hororových příběhů, nazvaly ji *Půlnoční povídky* (Praha: Albatros 1989), aby se tím vyhnuly problémům s cenzurou – a podařilo se (srov. Brdečková 2012).

Vedle cenzury z výchovných a vzdělávacích důvodů, která zde byla vždy a pravděpodobně vždy v určité míře bude, se projevovala také cenzura z ideologických a politických důvodů. Za knihu „ideově zcela pochybnou“ byla například označena kniha Jindřicha Šulěře *O Janíčkově Maléřečkovi*³⁰. Hlavním hrdinou je zde chlapec, kterého při studiích podporuje Tomáš Baťa, tedy z pohledu komunistické ideologie kapitalista, který v této knize není dostatečně očerněn. Cenzorka ale vyzdvihuje i některé klady knihy, například snahu „předestřit dětem, jak bylo za kapitalistického režimu obtížné sebe nadanějším dětem studovat“ či poukázat na to, že děti došly správného poznání, když pomoc „kapitalistických mecenášů“ odmítli, neboť „poznávaly, z jakých zdrojů se jim dostává podpory fabrikantů“.

Za závadné bylo v dětských knihách z ideologických důvodů ve velké míře považováno náboženství, proti kterému komunisté brojili ihned po převzetí moci. Jejich cílem bylo potlačování církevní moci, které mělo vést k úplné likvidaci církve³¹. Aby se jim to podařilo, museli „odstranit“ náboženskou tematiku i z literárních děl. V tomto ohledu se velmi zaměřovali na dětskou literaturu, kde byla možnost vychovat novou generaci, která již nebude „zatížena“ náboženstvím. Nejen že tedy nemohla vycházet díla s vyloženě náboženskou tematikou, ale dokonce byly z knih odstraňovány jednotlivé výrazy, jež se k náboženství vztahovaly, například slova Bůh, Pánbůh, kostel, andělé atp. Například v knížce Pavla a Olgy Bojarových *Detektivové v trenýrkách* musely být vypuštěny zmínky o tom, že jeden z hrdinů chodí do kostela. Zde je zdůvodnění cenzorky z roku 1959:

Chlapci i dospělí jsou líčeni jako dnešní lidé současné družstevní vesnice, proto působí nevěrohodně zmínky autora o jednom z nich Honzovi Hruběšovi, který chodí do kostela, což pokládají jeho kamarádi za samozřejmé. (...) Zmínky o návštěvách kostela nemají v ději žádnou funkci a jsou v textu pouze konstatovány bez komentáře.³²

Posudky cenzorů HSTD dokládají, že náboženství bylo komunistickou ideologií považováno za závadné a bylo třeba ho vymýtit z literatury, a tím i z myslí lidí.

³⁰ Archiv MV, fond HSTD. 318-103-2 (SNDK), včetně následujících citací v odstavci

³¹ Za komunismu docházelo k perzekuci církví a náboženských organizací a v 50. letech proběhly procesy s některými vysokými církevními hodnostáři (srov. Marjánko 2015).

³² Archiv MV, fond HSTD. 318-103-2 (SNDK).

Oficiálně ale nebylo náboženství označováno za ideologicky závadné, nýbrž za přežitek, který do moderní doby nepatří. Jednalo se tedy o formu již zmíněné *meta-cenzury*, v rámci níž stát cenzuru nepřiznává nebo její skutečné důvody zastírá.

Cenzura se nevyhnula ani dílům některých klasiků. Jako problematické se například ukázaly pohádky Karla Jaromíra Erbena *Sněhurka* a *Almužna*, jež se obě vyznačovaly náboženskou tematikou. Nakladatelství SNDK tehdy požádalo HSTD o předběžné vyjádření k těmto pohádkám, jež měly být součástí již 6. vydání Erbenových *Pohádek*.³³ V archivu HSTD již záznam o tom, jak proces dopadl, chybí, nicméně ve zmíněném 6. vydání *Pohádek* z roku 1963 pohádka *Almužna* není, zatímco *Sněhurka* ve výboru zůstala.

Jak již bylo řečeno, dětské knihy byly často doplňovány ilustracemi, a ani jim se cenzura nevyhnula. Například bylo redakci SNDK doporučeno nezařazovat obrázek Josefa Lady nazvaný *Velkopáteční modlitba* v publikaci *Lada dětem*. V posudku stálo, že „k obrázku sice nebyl připojen doprovodný text, ale i sám o sobě zvyšoval obrázek náboženský účinek dalších Ladových kreseb vybraných pro publikaci.“³⁴

Většina uvedených příkladů se týká české literární produkce. Důvodem je, že převážné množství cenzorských posudků HSTD se týkalo právě české literatury. Jako vysvětlení se nabízí, že překladová literatura vycházela v menším nákladu. Mohlo to být ale způsobeno také tím, že u překladové literatury zafungovala již autocenzura překladatelů. Tato otázka bude podrobněji rozebrána v analýze překladů pohádek H. Ch. Andersena v následujících dvou kapitolách.

Zvláštní místo zaujímají v literatuře pro děti pohádky. V 50. letech se v Československu rozpoutala debata, zda jsou pohádky vůbec vhodným žánrem pro děti. Boj proti pohádkám vedl Jaroslav Frey, jenž se věnoval knihovnictví a odborně se zabýval psychologii čtenáře. Frey označil pohádky za „žánr škodící psychice dítěte (...), protože v dětech vzbuzuje touhu napodobovat eticky problematické hrdiny“ (Šámal 2009: 30). Jako příklad je uveden *Hloupý Honza*, který svého úspěchu dosáhl pomocí zázraků a kouzel, nikoliv vlastním přičiněním. To vše mělo podle Freye negativní vliv na dětské vnímání skutečnosti. Pohádky ale i přes debatu o jejich morální vhodnosti kontinuálně

³³ tamtéž

³⁴ tamtéž

vycházely a naopak se často začaly stávat součástí komunistické propagandy (Formánková 2007).

Žánr pohádky ale sloužil i druhé straně spektra. Podle Zipse jsou pohádky a fantasy vlastně stejně realistické jako klasická „realistická“ literatura; děj je sice odlišný, ale narativ bývá metaforický a plný symbolů, po jejichž rozluštění často odhalíme sociální implikace odrážející realitu (Zipes 2002a: 211). Právě tento rozměr pohádek umožňoval spisovatelům ukrýt do děje například kritiku socialistického režimu. „Pohádka pro dospělé“ se koncem 50. let dokonce stává samostatným žánrem, který „představuje přehledný svět základních hodnot, otevírá prostor pro volnou imaginaci a okouzlení životem, ale také možnost vyjádřit se ve zdánlivě nezávazné symbolicko-alegorické rovině“ (Janoušek et al. 2012: 249). Z toho vyplývá, že se k tomuto žánru často uchýlovali spisovatelé, kteří nechtěli psát v duchu komunistické ideologie. Neplatilo to ostatně jen pro spisovatele, ale také pro akademické malíře, kteří se věnovali ilustracím dětských knih. Cenzori si samozřejmě tuto rovinu dětské literatury uvědomovali a na možné „škodlivé“ jinotaje se ve svých posudcích zaměřovali (nutno ale podotknout, že občas hledali skryté významy tam, kde ve skutečnosti vůbec nebyly).

Dětská literatura se sice, jak již bylo řečeno, těšila lepšímu postavení, než tomu bylo v jiných dobách, přesto ale nelze hovořit o rovnoměrném postavení s literaturou pro dospělé. O tom svědčí mimo jiné to, že spisovatelé, redaktori i překladatelé, kteří byli při stranických prověrkách vyhozeni z nakladatelství Československý spisovatel, našli uplatnění v dětském nakladatelství Albatros, které se pro ně stalo jakýmsi útočištěm (Ceplová 2015).

4.4 Pohádky H. Ch. Andersena a jejich recepce

Pohádky Hanse Christiana Andersena se těšily v období mezi lety 1948 a 1989 velké oblibě. Vycházely samostatně i jako součást výborů pohádek od více autorů. Seznam pohádek, které v tomto období vycházely, se nachází v příloze *Bibliografie pohádek H. Ch. Andersena vydaných knižně mezi lety 1948–1989*. Předmětem zkoumání také bylo, zda pohádky vycházely i časopisecky. K tomuto výzkumu sloužily primárně

bibliografické katalogy ČSR/ČSSR dostupné v Národní knihovně ČR³⁵, který obsahuje rozsáhlý bibliografický soupis článků vydaných v českých periodikách v daném období. Podle dotázaných knihovníků NK ČR se ale nejedná o zcela kompletní bibliografii. Pedagogická knihovna J. A. Komenského bibliografii článků v novinách a časopisech pro dané období zpracovanou nemá a podle knihovníků Andersenovy pohádky pravděpodobně ani časopisecky nevycházely. Široké databáze má též Ústav pro českou literaturu AV ČR, jenž ale ohlasy světové literatury podchycoval pouze do roku 1945. Při rešerších nebyla nalezena jediná pohádka, jež by vyšla časopisecky. Důvodem může být to, že v časopisech vycházela především díla českých autorů či současných světových autorů. Vzhledem k tomu, že neexistuje kompletní bibliografie článků a textů uveřejněných v časopisech, je ale možné, že pohádky vyšly, jen o nich není zmínka v bibliografických záznamech.

4.4.1 Pohádky a povídky I a II (1953)

Zaměříme se tedy na knižní vydání pohádek. Za nejvýznamnější lze považovat dvoudílný výbor *Pohádky a povídky I a II* (SNKLHU, 1953), jenž obsahuje téměř polovinu všech Andersenových pohádek. Součástí 1. dílu je 35 nejznámějších pohádek (mj. Křesadlo, Císařovy nové šaty či Malá mořská víla), zatímco 2. díl obsahuje 45 převážně méně známých pohádek a povídek, z nichž některé byly do češtiny přeloženy prvně. O překlad se podělili Jan Rak, Oldřich Liška a Jiřina Vrtišová, na překladu některých pohádek z 2. dílu se podílela i Božena Köllnová-Ehrmannová. Všichni byli zkušení překladatelé a zaměřovali se na překlady ze skandinávských jazyků. František Fröhlich ho označil za první moderní překlad Andersenových pohádek (srov. Fröhlich 2006). Verše v pohádkách a povídkách přeložil Břetislav Mencák, redaktor dětské literatury a známý překladatel.

Jak již bylo řečeno, dětské knihy byly často doplňovány ilustracemi, a výjimkou není ani toto vydání, které ilustroval známý malíř Cyril Bouda³⁶. Ačkoliv bylo zvykem psát předmluvy a doslovy, případně texty na obálkách knih, toto vydání žádné takové

³⁵ Bibliografický katalog ČSR. Články v českých časopisech. Praha: Státní knihovna ČSR – Národní knihovna, 1955–1960; Bibliografický katalog ČSSR. Články v českých časopisech. Praha: Panorama, 1960–1989; Bibliografický katalog ČSR. České časopisy. Praha: Národní knihovna, 1953–1954. Lístkový katalog NK ČR. Články v českých časopisech (1948–1952)

³⁶ Více o ilustracích viz Nerad (1954)

peritexty neobsahuje. *Pohádky a povídky* jsou ale opatřeny vysvětlivkami, jež se týkají především dánských reálií a dějin (např. *Rundetaarn, Kongens Nytorv, Knud Veliký* aj.). Překladaelé se tedy na ose zdomácnění x exotizace přikláněly spíše ke kultuře výchozího textu, což nebývá v literatuře pro děti tak obvyklé (viz kapitola 3.2). Na druhou stranu díky vysvětlivkám mohla exotizace plnit vzdělávací funkci³⁷.

Vydání se dočkalo reedice v roce 1955 a 1956 a později také po revoluci v roce 2003 v nakladatelství Albatros, kde vyšlo včetně Boudových ilustrací. Použití 50 let starého překladu zdůvodnila redaktorka Zuzana Kovaříková tím, že chtěli vydat větší soubor pohádek ke 200. výročí narození Andersena a „nebylo v jejich finančních možnostech vydání opravdu výpravné, bohatě ilustrované knihy“ (Kovaříková 2015). Velkou roli v rozhodnutí nakladatelství hrály tedy pěkné (a finančně dostupné) ilustrace Cyrila Boudy, vydání ale svědčí i o kvalitě překladu, který dokázal zaujmout čtenáře i po 50 letech.

4.4.2 Flétnové hodiny (1969)

Některé pohádky v překladu Raka, Lišky, Vrtišové a Köllnové-Ehrmannové vyšly také jako součást jiných, menších vydání. Nejrozsáhlejším z nich jsou Flétnové hodiny, jež vyšly v roce 1969 v nakladatelství Mladá fronta, též s ilustracemi Cyrila Boudy. Výbor obsahuje 32 pohádek a je opatřen portrétem H. Ch. Andersena, jehož autorem je Jan Rak, a doslovem překladatele a básníka Emanuela Frynty. Ačkoliv plnily doslovy za komunismu často zaštiťující funkci, v případě *Flétnových hodin* to neplatí, neboť Frynta proti komunistickému režimu otevřeně protestoval, kvůli čemuž měl omezené možnosti publikovat a pracovat. Doslov není nijak tendenční, Frynta se v něm věnuje filozofické otázce „dítěte v člověku“ a básnickému sebevyjádření H. Ch. Andersena. Neutrální je i Andersenův portrét, jen zde Jan Rak možná až nezvykle vyzdvihuje Andersenův chudý původ a jeho „vítězství proti strnulé a přežívající akademické konvenci“³⁸. Překlady pohádek nebyly oproti vydání z roku 1953 nijak upraveny a zůstaly v nich i náboženské výrazy, jež byly jinak v dětských knihách důsledně odstraňovány (více

³⁷ exotizaci vs. zdomácnění je věnován prostor též ve srovnávací analýze překladů pohádky *Křesadlo* (kap. 4.5)

³⁸ Rak, Jan. 1969. Hans Christian Andersen (portrét). In: Flétnové hodiny. Praha: Mladá fronta.

kapitola 4.6). To vše nasvědčuje tomu, že se i na tomto vydání projevilo uvolnění poměrů, které nastalo během Pražského jara v roce 1968³⁹.

4.4.3 Pohádky (1957)

Asi nejoblíbenějším výběrem Andersenových pohádek byly *Pohádky*, jež vyšly v nakladatelství SNDK v roce 1957⁴⁰ v překladu Gustava Pallase s ilustracemi známého malíře Jiřího Trnky. Vydání obsahuje celkem 26 známých pohádek a dočkalo se celkem 6 reedic. V těch docházelo k drobným jazykovým a grafickým úpravám, přičemž ve 3. vydání z roku 1967 bylo otištěno pouze 14 pohádek (těch nejznámějších) a chybí v něm i předmluva Gustava Pallase. Tato kniha byla totiž vytištěna podle německé předlohy (*Pohádky/Märchen* s Trnkovými ilustracemi vyšly v Německu v roce 1963). Zajímavé je, že ve 2. vydání z roku 1963 chybí pouze jedna pohádka, a to *Dva přátelé*, přičemž v dalších vydáních (dokonce i v tom z roku 1967) už se zase objevuje. Jako nejpravděpodobnější se zdá, že byla pohádka vynechána z výchovných důvodů, neboť obsahuje mnoho expresivních výjevů (např. hlavního hrdinu sedícího u mrtvého otce, otevřenou rakev, oběšence na stromě, useknuté hlavy apod.). Vzhledem k tomu, že ve všech ostatních vydáních pohádka vyjít mohla, lze usuzovat, že se jednalo pravděpodobně o individuální rozhodnutí odpovědné redaktorky Jitky Bodlákové založené na jejích morálních hodnotách.

V knize byl použit Pallasův původní překlad z roku 1914, který byl ale jazykově upraven (jednalo se především o modernizaci jazyka, např. změna koncovky -ti u sloves na -t apod.). Vedle jazykových úprav byly ve vydání cenzurovány též náboženské reference, jak ukázala analýza vybraných pohádek, a to ve všech vydáních (viz kapitola 4.6). Autorem předmluvy je Gustav Pallas a popisuje v ní Andersenův život a jeho dílo. O tom, že v jeho životě i díle hrálo roli náboženství, se Pallas nezmiňuje, zato nezapomíná poukázat na vítězství chudých a prostých lidí nad bohatými a mocnými:

Také v Andersenových pohádkách, jako ve všech národních báchorkách, nalézáme postavy králů, boháčů a mocných vládců. Ale zde nejsou předmětem obdivu; naopak, vedle lidí chudých a poctivých se jejich zdánlivá velikost zmenšuje a trátí. (...) Prostá

³⁹ Tituly z období Pražského jara byly často datovány až rokem 1969 kvůli nakladatelským lhůtám (srov. Janoušek 2012: 267)

⁴⁰ Pohádky vyšly v nakladatelství SNDK již v roce 1951, obsahovaly tehdy ale méně pohádek a nebyly opatřeny Trnkovými ilustracemi.

upřímnost povahy vítězí nad veškerou falší a dobrý člověk stojí ve své prostotě mnohem výše než všichni ti vládcové mající v rukou moc a bohatství. (Andersen 1957: 9)

O náboženství se naopak zmiňuje text na obálce, ale distancovaným způsobem:

Andersenovy pohádky vznikaly před více než sto lety a tím si vysvětlíme jejich náboženský rys, který se v několika pohádkách projevuje i vírou v posmrtný život, v boží spravedlnost i odplatu; avšak tento dobový náboženský charakter pramení z Andersenovy čisté zbožnosti, jež je mu především pevnou vírou ve vítězství práva. (Andersen 1957: obálka)

Autor textu se snaží obhájit náboženské rysy v pohádkách a používá k tomu argument, že je náboženství zastaralé, a může se proto v pohádkách od autora z 19. století objevovat. Text byl zjevně psán v souladu s komunistickou ideologií a jeho cílem pravděpodobně bylo knihu zaštitit (přestože byla i tak provedena cenzura). Tomu by nasvědčoval i fakt, že u vydání z roku 1990 je již text na obálce jiný⁴¹.

Pohádky byly i přes cenzuru velmi ceněné odbornou veřejností, a to i v zahraničí. Nutno ale podotknout, že to bylo především díky ilustracím Jiřího Trnky. V roce 1962 vydalo nakladatelství Artia *Pohádky* s Trnkovými ilustracemi ve francouzském překladu⁴² a v roce 1963 vyšly *Pohádky*, jak již bylo zmíněno, v němčině⁴³. Trnkovy ilustrace k *Pohádkám* sklízely ohlasy také na mezinárodní výstavě Expo 58' v Bruselu.

Vzhledem k počtu reedic i kladných recenzí lze usuzovat, že toto vydání bylo velmi oblíbené a mělo velký vliv na to, jak budou v Čechách Andersenovy pohádky vnímány. O to závažnější je fakt, že právě v tomto vydání docházelo k cenzuře náboženských výrazů a symbolů z ideologických důvodů.

4.4.4 Sněhová královna (1979)

Poslední rozsáhlejší vydání Andersenových pohádek, které zde zmíníme, je výbor *Sněhová královna*, jenž vyšel v nakladatelství Albatros v roce 1979. Pohádky přeložila Božena Köllnová-Ehrmannová, která byla korektorkou *Pohádek a povídek* a sama

⁴¹ Obálky z ostatních vydání bohužel nebyly k dispozici, je tedy možné, že text byl změněn již dříve.

⁴² Andersen, Hans Christian. 1962. Contes. Il. Jiří Trnka; z dánštiny přeložila Anne-Mathilde Paraf. Praha, Artia, 1962

⁴³ Andersen, Hans Christian. 1963. Märchen. Il. Jiří Trnka; z dánštiny přeložila Ingrid Kondrková. Praha, Artia, 1963

přeložila některé pohádky/povídky uveřejněné ve 2. svazku této publikace. *Sněhová královna* obsahuje 16 pohádek, mezi nimiž jsou jak pohádky velmi známé (např. *Ošklivé kachňátko*, *Sněhová královna* či *Vytrvalý cínový vojáček*), tak i některé méně známé (např. *Sněhulák*, *Chrobák* či *Čápi*). I tento výbor je opatřen ilustracemi, a to od malířky Dagmar Berkové. Sestavovala jej Zuzana Ceplová, dle svých slov na základě vlastních preferencí – komunistická ideologie podle ní nehrála při výběru pohádek žádnou roli. Podobně jako v Pallasově upraveném překladu i zde došlo k autocenzuře náboženských referencí (viz kapitola 5.6)⁴⁴. Doslov napsala Božena Köllnová-Ehrmannová a představuje v něm jak Andersena, tak pohádky uveřejněné ve výboru. Na rozdíl od Pallase nezdůrazňuje Andersenův proletářský původ a jeho vítězství nad bohatými. O náboženském rozměru Andersenových pohádek se sice nezmiňuje, na druhou stranu ale ani neobhájí náboženskou symboliku v pohádkách komunistickou ideologií. Podobně neutrální a netendenční je i text na obálce, jehož autorkou je odpovědná redaktorka Arnoštka Kubelková.

4.4.5 Ostatní překlady

Kromě zmíněných rozsáhlejších vydání vycházely Andersenovy pohádky i v menších nákladech, mj. v edici *Korálky*⁴⁵ nakladatelství Albatros či v edici *Ilustrované sešity* nakladatelství Orbis, a to vždy v překladu Gustava Pallase, Jana Raka, Oldřicha Lišky, Jiřiny Vrtišové či Boženy Köllnové-Ehrmannové. Pouze ve výboru *Modrý květ: Pět pohádek světových klasiků* vyšla Andersenova pohádka *Pahorek lesních žínek* v překladu známé překladatelky ze skandinávských jazyků Dagmar Chvojkové.

Vedle překladů vyšla v roce 1950 v nakladatelství Československý spisovatel i již rozebíraná adaptace Andersenových pohádek v podání Jindřicha Teuchnera nazvaná *Pohádky s Andersenem*. Té se dostalo mimo jiné silné kritiky od Jana Raka, který v časopise *Nový život* napsal, že Teuchner Andersenovo dílo „zkresluje, nesprávně vykládá a vyjadřuje malé pochopení pro Andersenovu velikost“ (Rak 1951: 1120). Teuchner podle něj „vydal pod štítkem H. C. Andersena svoje vyprávění, jež není ani lidové ani prosté ani realistické, jako Andersenovy pohádky“ (tamtéž). Kritizoval také nakladatelství Český spisovatel, že knihu v takové podobě vůbec vydalo.

⁴⁴ Není jasné, kdo autocenzuru provedl; Podle Z. Ceplové se ale téměř vždy jednalo o dohodu mezi překladatelem a redaktorem

⁴⁵ V edici *Korálky* vycházely levné knížky (často sešitové), každé vydání obsahovalo jen 4–5 pohádek.

4.4.6 Recepte Andersena a jeho pohádek

Jak je patrné z počtu vydaných pohádek, H. Ch. Andersen byl v Čechách velmi oblíbený. O jeho oblibě svědčí i fakt, že některé pohádky byly zdramatizovány a zfilmovány a o Andersenovi vznikl v 80. letech dokonce muzikál nazvaný *Pohádka mého života*⁴⁶. Vycházely o něm také jubilejní články k výročí jeho narození či úmrtí. Seznam monografií a článků obsahuje příloha *Bibliografie monografií a článků o H. Ch. Andersenovi vydaných mezi lety 1948–1989*. Knihy a články o Andersenovi a jeho díle byly nalezeny na základě rešerší v bibliografických katalozích NK ČR⁴⁷ a databázi Ústavu pro českou literaturu AV ČR⁴⁸.

Z článků a recenzí lze usuzovat, že Andersen byl v Čechách, podobně jako v jiných evropských zemích, vnímán do velké míry jako autor píšící pro děti. Zde je ale dobré podotknout, že se mnozí autoři článků či předmluv a doslovů ke knižním vydáním snažili českého čtenáře na hlubší význam Andersenových pohádek upozorňovat – často se dočteme, že pohádky jsou nejen pro děti, ale také pro dospělé. Hans Christian Andersen byl v Čechách již před 2. světovou válkou považován za světového klasika, a jinak tomu nebylo ani v období komunismu. V mnoha textech je srovnáván s pohádkáři, jakými byli například K. J. Erben, Božena Němcová či bratři Grimmové. Jak již bylo napsáno v teoretické části, je možné, že vliv na vnímání Andersena jako klasika měly i překlady, ve kterých se někteří překladatelé snažili držet tradičního pohádkového vyprávění.

Andersenovy pohádky mohly za komunismu vycházet tak často i proto, že byl Andersen z hlediska komunistické ideologie vnímán velmi kladně. Pocházel totiž z proletářského prostředí a z jeho děl bylo možné vyčíst kritiku bohatých a mocných. To je ostatně patrné i z doslovu Gustava Pallase a z textu na obálce vydání *Pohádek* z roku 1957.

⁴⁶ Autory jsou Zdeněk Marat a Ivo Havlů a muzikál se hrál v Hudebním divadle v Karlíně (Praha).

⁴⁷ Bibliografický katalog ČSR. Články v českých časopisech. Praha: Státní knihovna ČSR – Národní knihovna, 1955–1960;
Bibliografický katalog ČSSR. Články v českých časopisech. Praha: Panorama, 1960–1989;
Bibliografický katalog ČSR. České časopisy. Praha: Národní knihovna, 1953–1954;
Lístkový katalog NK ČR. Články v českých časopisech, 1948–1952;
Online katalog NK ČR.

⁴⁸ Databáze české literární vědy (období 1945–1960) a Bibliografie české literární vědy (1961 – červenec 2012) – dostupné z <http://www.ucl.cas.cz/cs/databaze/bibliograficke-databaze>

Podle Jana Raka se Andersenovy pohádky staly „milou četbou sovětského člověka, který vidí v Andersenovi revolučního demokrata a velikého umělce“ (Rak 1951: 1120).

4.5 Analýza vybraných překladů pohádky *Křesadlo*

Cílem následující analýzy je zodpovědět otázku, jak se v překladech Andersenových pohádek na příkladu pohádky *Křesadlo* projevovaly dobové a kulturní normy, kterými se překladatelé či nakladatelští redaktoři mohli řídit. Překlady budou zkoumány na syntaktické, lexikální a tematické rovině na základě nejčastějších posunů rozebraných v 1. části této práce. Cenzuře náboženských referencí v Andersenových pohádkách je věnována samostatná kapitola (5.6). Předmětem zkoumání bude pohádka *Křesadlo*, jež vyšla ve výboru *Pohádky* (1957: 11–17) v překladu Gustava Pallase a *Pohádky a povídky* (1953: 7–15) v překladu Jana Raka. Oba překlady budou srovnány s originálem dostupným online (Andersen 2015c)⁴⁹.

Pohádka *Fyrtøjet* (*Křesadlo*) vyšla v roce 1835 v prvním sešitě první sbírky Andersenových pohádek nazvané *Eventyr, fortalte for Børn*. Ve své době byla přijata velmi rozporuplně, a to především kvůli konci, kde psi vyhodí soudce, rady i krále s královnou do vzduchu, až se rozbijí na malé kousky. Ne snad, že by to bylo nevhodné (děti vnímají tyto postavy jako figurky), jako spíše revolucionářské, neboť zde dochází k narušení zavedených struktur (bohatí a mocní jsou poraženi vojákem chudého původu, který navíc došel bohatství bez většího přičinění). Tento rozměr pohádky je příkladem dvojí artikulace zmíněné v kapitole 3.1. Tehdejší normy také vyžadovaly, aby měly texty pro děti nějaké morální ponaučení, které ale v této pohádce chybělo. *Křesadlo* bylo navíc novátorské i z jazykového a stylistického hlediska.

Podívejme se tedy nejprve, jak se překladatelé s textem vypořádali na lexikální rovině. Podobně jako v ostatních pohádkách je i v *Křesadle* Andersenův jazyk velmi živelný a obsahuje množství citoslovcí, hovorových výrazů a citově zabarvených výrazů. První otázkou tedy je, zda v překladech nedocházelo ke stylistickému ochuzování.

Pro Andersenovy pohádky jsou, jak již bylo řečeno, příznačná zvukomalebná citoslovce. V dánském originále obsahuje pohádka celkem 12 citoslovcí. Zatímco Pallas

⁴⁹ Tento zdroj byl zvolen proto, že je zde text uveden v novém dánském pravopisu. Ze stejného zdroje čerpala i Pokornová ve své publikaci *Post-Socialist Translation Practices* (2012).

převodl všechny, Rak pouze 7. Zbývá citoslovce buď vynechal, nebo je nahradil jiným slovním druhem. Zde jsou konkrétní příklady (citoslovce či jejich náhrady jsou vyznačeny tučně):

Andersen: **Eja!** Der sad hunden med øjne så store som et møllehjul. (Andersen 2015c: 1)

Pallas: **Ech!** Tam seděl pes s očima jako dva mlýnské kameny. (Andersen 1957: 12)

Rak: **Podívejme se!** Tam seděl pes s očima jako pár mlýnských kol. (Andersen 1953: 8)

Andersen: **Sniksnak!** (s. 2)

Pallas: **Láryfáry!** (s. 14)

Rak: **To jsou žvásty!** (s. 9)

Andersen: Og så slog han ild, og **vips** kom hunden med øjne så store som tekopper. (s. 2)

Pallas: I vykřesal oheň a **hu!** Už tu byl pes s očima jako čajové knoflíky. (s. 15)

Rak: Škrtl, a už tu byl pes s očima jako čajové šálky. (s. 11)

Andersen: **Ej,** du skomagerdreng! (s. 3)

Pallas: **Hej,** švícko! (s. 16)

Rak: **Ty,** švícko, (...) (s. 12)

Andersen: (...) alle tre hunde dansede oran og råbte: „**Hurra!**“ (...) (s. 3)

Pallas: (...) všichni tři psi tančili před ním a volali: „**Hurá!**“ (...) (s. 17)

Rak: (...) tři psi tančili před ním a provolávali mu **slávu** (...) (s. 15)

Z příkladů je patrné, že se Rak snažil nahradit citoslovce zvolací větou či hovorovým výrazem (*Podívejme se!*, *To jsou žvásty!*, *Ty, švícko*). V jednom případě citoslovce vynechal a ničím ho nenahradil (citoslovce *vips* přeložené Pallasem jako *hu*) a v jednom

ho nahradil neutrálním výrazem (*provolávali mu slávu* přeložené Pallasem jako *volali: „Hurá!“*). V tomto ohledu byl tedy Rakův překlad do určité míry stylisticky ochuzen. Na druhou stranu ale obsahuje stejně jako Pallasův překlad několik hovorových výrazů, čímž se stylistická rovina překladu opět přibližuje originálu. Otázkou je, co vedlo Raka ke změně slovního druhu. O dobové normy se pravděpodobně nejednalo, protože v 50. letech 20. století byl již hovorový jazyk v dětské literatuře běžný. Svou roli zde mohla vedle idiolektu překladatele sehrát také pohádková tradice ovlivněná Erbenem, Němcovou či bratry Grimmy, v jejichž pohádkách se v řeči vypravěče objevují citoslovce jen zřídka (jiné je to v přímé řeči, kde jsou citoslovce běžná).

Vedle řady hovorových výrazů a citoslovcí bylo *Křesadlo* z lexikálního hlediska novátorské také tím, že ho Andersen vyjmul z typického pohádkového bezčasí, když napsal, že jeden ze psů měl každé oko velké jako *Rundetårn* – tedy *Kulatá věž*, což je historická památka ze 17. století nacházející se v centru Kodaně. Jak se překladatelé s touto reálií vypořádali? Gustav Pallas se zmínku o Kulaté věži v Kodani vynechal, čímž text přizpůsobil cílovému čtenáři, na druhou stranu pohádku ochudil, když ji zasadil zpět do zmiňovaného bezčasí. V Pallasově překladu měl pes oči jako *dvě kulaté věže*. Oproti tomu Jan Rak cizí reálii ponechal – v jeho překladu měl pes oči velké jako *Kulatá věž v Kodani*. Ve vysvětlivkách na konci knihy je pak vylíčeno, o jakou památku se jedná. Oba překladatelé tedy volili odlišné přístupy – jeden se rozhodl přizpůsobit text cílové kultuře, druhý naopak volil exotizaci. Protože Rakův překlad vznikl téměř o 40 let později než Pallasův (opomeneme-li fakt, že Pallas měl možnost svůj překlad později upravit), lze tento odlišný přístup vysvětlit jinými dobovými normami. Jak již bylo řečeno, v komunistickém Československu zprostředkovávala překladová literatura kontakt se západní kulturou, a byla proto mezi českými čtenáři velmi žádaná. To mohlo vést Raka k tomu, aby dánskou reálii v pohádce zachoval.

Pohádka *Křesadlo* působí velmi rychle a úderně. To je dáno tím, že syntax odpovídá spíše neformálnímu mluvenému projevu než projevu psanému, například obsahuje minimum vedlejších vět. Ačkoli se jedná o styl, který je pro dítě velmi dobře srozumitelný, z hlediska literární tradice se nejedná o styl příznačný pro pohádky, proto mohli mít překladatelé tendenci tvořit z jednoduchých vět souvětí a formálně vyjadřovat syntaktické vztahy. Oběma překladatelům se většinou dařilo Andersenův styl

zachovávat, přesto ale občas přetvářeli paratactická souvětí na hypotactická. Uvedme dva příklady, nejprve jeden ze začátku pohádky, kde čarodějnice říká⁵⁰:

Andersen: (...) hvor har du en pæn sabel og et stort tornyster, du er en rigtig soldat!

Nu skal du få så mange penge, du vil eje! (s. 1)

*Rak: Jakou máš pěknou šavli a velkou torbu, ty jsi voják, jak se patří! Teď dostaneš tolik peněz, kolik jen budeš chtít!“ (s. 7)

Pallas: Když máš tak pěknou šavli a velkou torbu, to jsi opravdový voják, a chceš-li, dostaneš peněz, kolik budeš chtít. (s. 11)

Gustav Pallas zde použil hned dvě podřadicí spojky, *když* a *-li*. Tím ztratila věta (resp. věty) spád, který má v dánském originále či v Rakově překladu. Podřadná souvětí jsou také příznačnější pro psaný projev než mluvený, takže pohádka ztrácí na hovorovosti.

Jako druhý příklad uvedme souvětí, které oba překladatelé přetvořili na hypotactické:

Andersen: „det var jo et morsomt fyrtoj, kan jeg således få, hvad jeg vil have?“ (s. 2)

Pallas: „To je nějaké zvláštní křesadlo, když s jeho pomocí mohu dostat, co chci!“ (s. 15)

Rak: To je zábavné křesadlo, když takhle mohu dostat, co chci! (s. 10)

Pro srovnání uvádíme i překlad Františka Fröhlicha, kterému se podařilo zachovat parataxi i tázací větu:

To je tedy náramné křesadlo, že bych takhle mohl získat, co budu chtít? (Andersen 2006: 198)

I přes několik drobných posunů se ale Rakovi i Pallasovi ve většině případů dařilo „Andersenův styl“ zachovávat.

Vedle formálního vyjadřování syntaktických vztahů existují ještě dva typy intelektualizace textu, tedy zlogičťování a vykládání nevyřčeného. Typický příklad zlogičťování se nachází na úplném konci pohádky v překladu Jana Raka:

(...) psi seděli také u stolu a **notně se tomu všemu divili**. (s. 15)

V originále přitom stojí:

⁵⁰ Nejpresnější z uvedených překladů bude na začátku označen hvězdičkou. Pokud ani jeden z uvedených překladů neodpovídá dostatečně originálu, bude uveden také doslovný překlad či překlad jiného překladatele.

(...) hundene sad med til bords og **gjorde store øjne**. (s. 3)

Tedy jak nejdoslovněji překládá František Fröhlich:

Psi seděli u tabule a **dělali veliké oči**. (Andersen 2006: 201)

To, že se psi všemu divili, je tedy již Rakova interpretace přirovnání „at gøre store øjne“, tedy „dělat velké oči“. Význam tohoto slovního spojení charakterizuje dánský slovník *Den Danske Ordbog* následovně: „blive målløs; se meget forbavset ud“⁵¹, tedy „nemít slov, vypadat velmi překvapeně/zaskočeně“. V tomto ohledu tedy Rak interpretoval přirovnání dobře, ovšem z originálu není patrné, že by se psi divili *všemu*, jak píše Rak. Mohli se podívat jak nad celým příběhem, tak pouze nad honosnou hostinou. To Andersen nechává otevřené, zatímco Rak explicitně uvádí jednu z možných interpretací.

Naopak vykládání nevyřčeného se v pohádce *Křesadlo* objevovalo spíše v překladu Pallase. Hned v úvodu byl například přidán celý odstavec:

Křesadlem kdysi rozdělávali lidé oheň, ještě než byly vynalezeny zápalky. Skládalo se z kamínku, ocelové tyčinky a troudu (hořlavé vlny). Když se kříslo ocelí o kámen, vzlétla jiskra a zapálila troud. O takovém křesadle znám tuto pohádku: (s. 11)

Cíl přidání odstavce je jasný – vysvětlit dítěti, co je křesadlo, které se již v dnešní době běžně nepoužívá, a usnadnit mu tak porozumění a zároveň ho vzdělat. Podobná tendence je patrná i u vydání *Pohádky a povídky* Rakova kolektivu, tam se ale nacházejí vysvětlivky až na konci knihy, takže nezasahují přímo do pohádky. Snaha vysvětlovat souvisí patrně s faktem, že cílem dětské literatury mělo být podle komunistické ideologie především vzdělávat. V původním Pallasově překladu z roku 1914 se vysvětlující poznámka neobjevuje, což jen dokládá zmíněnou teorii.

V teoretické části této práce bylo také uvedeno, že v překladech dětské literatury dochází občas i k eliminaci nevhodných výrazů či dokonce k tematickým posunům. K těm v pohádce *Křesadlo* v překladu Jana Raka ani Gustava Pallase nedošlo, v jiných pohádkách v Pallasově překladu z roku 1957 ale ano, a to v souvislosti s náboženskými referencemi (viz kapitola 4.6).

⁵¹ Gøre store øjne. Den Danske Ordbog [online]. 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?mselect=59012439&query=%C3%B8je>

4.5.1 Závěr analýzy

Analýza pohádky *Křesadlo* ukázala, že překladatelé byli do jisté míry ovlivněni jazykovými, kulturními a dobovými normami i českou pohádkovou tradicí. Jednalo se ale převážně o menší posuny, které navíc nebyly tak časté, zvláště srovnáme-li Pallasův a Rakův překlad s překlady jejich předchůdců Vrchlického či Maška, kteří byli normami a tradicí ovlivněni mnohem silněji a překládali výrazně volněji. Z analýzy *Křesadla*, ale i ze srovnání překladů jiných pohádek, vyplývá, že překlady Andersenových pohádek byly pozitivně ovlivněny rozvojem translatologie, díky němuž byly ve 20. století kladeny stále větší nároky na kvalitu překladu. Kvalita zkoumaných překladů byla ale bezpochyby ovlivněna také nakladatelskou politikou v období komunismu (viz kapitola 4.1), protože po revoluci v roce 1989 nároky na kvalitu opět klesly, a to právě v důsledku změny nakladatelské politiky a společenských a ekonomických poměrů, a to i přes neustálý rozvoj translatologie.

4.6 Cenzura náboženských referencí

Cenzorské posudky HSTD ukázaly, že náboženství bylo považováno za ideologicky nevhodné a cenzori často redaktorům doporučovali náboženské reference odstranit. V archivu HSTD⁵² nebyl nalezen žádný záznam o cenzorském zásahu do překladů Andersenových pohádek, přesto ale byly v některých vydáních zmínky o náboženství systematicky vynechávány. Z toho vyplývá, že zde zafungovala autocenzura. Cenzurou náboženských referencí v Andersenových pohádkách se zabývala také Pokornová, která na základě analýzy došla k závěru, že 98 % překladů Andersenových pohádek v socialistické Jugoslávii bylo mezi lety 1945 až 1991 cenzurováno a všechny přímé odkazy na křesťanského Boha byly odstraněny (Pokorn 2012: 73). Abychom zjistili, jak se cenzura projevovala v českých překladech, byla provedena analýza tří pohádek, jež se vyznačují náboženskou tematikou: *Děvčátko se sirkami*, *Sněhová královna* a *Divoké labutě*. Analyzovány byly pohádky obsažené v těchto výběrech: *Pohádky* (SNDK 1957) v překladu Gustava Pallase, *Pohádky a povídky I* (SNKLHU 1953) v překladu Jana Raka, Oldřicha Lišky a Jiřiny Vrtišové a *Sněhová královna* (Albatros 1979) v překladu Boženy Köllnové-Ehrmannové. Pro srovnání byl použit i původní překlad Gustava Pallase z roku 1914 (*Úplný soubor jeho pohádek a povídek*, sv. 1: B. Stýblo).

⁵² Archiv MV, fond HSTD. 318-103-2 (SNDK) a 318-103-4 (SNKLHU)

4.6.1 Děvčátko se sirkami

Pohádka *Děvčátko se sirkami* pojednává o chudé dívce, která se o mrazivém silvestrovském večeru snaží vydělat peníze prodejem sirek (což byla tehdy zástěrka za žebrotu) a na konci pohádky umírá. Pohádka má náboženský rozměr, neboť na konci odchází dívka vzhůru k Bohu s babičkou, která se jí před smrtí zjevila ve světle hořící sirky. Kromě samotného závěru je v pohádce slovo Bůh zmíněno ještě jednou.

Z vybraných vydání pohádku neobsahuje vydání SNDK z roku 1957, ačkoliv *Děvčátko se sirkami* bez pochyby patří k nejznámějším Andersenovým pohádkám. Důvod, proč redaktorka do vydání tuto pohádku nezařadila, bohužel není znám, pravděpodobně se ale jednalo o její osobní rozhodnutí založené na vlastním vkusu, přičemž svou roli zde mohla sehrát i výchovná norma. Děvčátko se sirkami totiž z Andersenových pohádek patří mezi ty problematičtější, neboť končí smrtí dítěte. Že by pohádka nebyla zařazena z důvodu politické cenzury, je považováno za nepravděpodobné, neboť odkazy k Bohu šly relativně dobře odstranit, navíc v jiných vydáních pohádka vyšla bez problému. Podívejme se tedy na konkrétní pasáže.

V první z nich si děvčátko vybavuje slova své babičky:

Andersen: „Når en stjerne falder, går der en sjæl op til **Gud**.“ (Andersen 2015b: 1)

*Vrtišová: „Když padá hvězda, odchází nějaká duše k **Bohu**.“ (Andersen 1953: 259)

Köllnová-Ehrmannová: „Když padá hvězda, odchází něčí duše do **nebes**.“ (Andersen 1979: 82)

Vidíme, že v překladu Köllnové-Ehrmannové byl Bůh zaměněn za nebesa. Jedná se totiž o výraz, který není s křesťanstvím spojen tak pevně jako Bůh, a proto pravděpodobně vadil z ideologického hlediska méně.

Druhá scéna se odehrává po smrti dívky:

Andersen: ... og der var ingen kulde, ingen hunger, ingen angst, - **de var hos Gud**.“
(s. 1)

*Vrtišová: tam již nebyla ani zima, ani hlad, ani úzkost – **byly u Pánaboha!** (s. 259)

Köllnová-Ehrmannová: A tam nebyla ani zima, ani hlad, ani strach... (s. 82)

V překladu Köllnové-Ehrmannové je dodatek, že byly u Pánaboha, zcela vynechán, zatímco v překladu Vrtišové opět zmínka o Bohu zůstává.

4.6.2 Sněhová královna

Pohádka *Sněhová královna* je součástí všech tří vydání. Hlavní hrdinkou knížky je dospívající dívka Gerda, která se vydá najít svého kamaráda z dětství Kaye a zachránit ho ze spárů sněhové královny. Zatímco v překladu Oldřicha Lišky (respektive Břetislava Mencáka, který přebásnil verše) se cenzura nijak neprojevuje, v překladu Boženy Köllnové-Ehrmannové i v upraveném Pallasově překladu vydaném v roce 1957 byly náboženské reference soustavně odstraňovány či nahrazovány. Náboženský rozměr pohádky tkví do značné míry v písničce, kterou si děti, ještě jako malé, zpívají na začátku pohádky:

Andersen: "Roseme vokser i dale, der får vi barn Jesus i tale!"⁵³ (Andersen 2015d: 2)

Mencák: „My o růžích v údolí víme, tam Ježíška uslyšíme.“ (Andersen 1953: 207–8)

Köllnová-Ehrmannová: „V údolí růžičky máme, tam poupátko uhlídáme.“ (Andersen 1979: 12)

Pallas 1957: „Vzkvétají růže v údolích, radostné jaro voní v nich!“ (Andersen 1957: 40)

Pallas 1914: „V údolí růže již v květu, Malinký Ježíšek je tu!“ (Andersen 1914: 261–2)

Srovnáme-li oba Pallasovy překlady, pak vidíme, že verš byl nově přebásněn, aby v něm nebyl zmíněn Ježíšek, který byl zachován pouze v Mencákově překladu. Změna verše na tomto místě není v zásadě závažná, neboť na něj text pohádky nijak nenavazuje. Verš se ale opakuje i v závěru knihy, kde již přímo souvisí s interpretací pohádky. *Sněhová královna* totiž líčí proces dospívání, který je spojen s objevováním reálného světa se vším špatným, co s ním souvisí. Kay v průběhu dospívání (v pohádce vlivem střepu z kouzelného zrcadla) zapomene na svou dětskou lásku ke Gerdě, začne být vzdorovitý, jeho chování je líčeno negativně a zapomene i na Boha⁵⁴. Díky Gerdě se

⁵³ „Růže rostou v údolí, tam Ježíška uslyšíme“ (doslovný překlad)

⁵⁴ To je v pohádce symbolizováno tím, že se chce pomodlit Otčenáš, ale vzpomene si jen na velkou násobilku.

ale Kay nakonec stane takovým, jakým býval jako dítě. V závěru knihy je pasáž, kdy babička čte z bible a oni si na základě toho uvědomí, jaký byl význam písničky, kterou si jako malí zpívali:

Andersen: Bedstemoder sad i Guds klare solskin og læste højt af Bibelen: "Uden at I bliver som børn, kommer I ikke i Guds rige!" Og Kay og Gerda så hinanden ind i øjnene, og de forstod på én gang den gamle salme: "Roserne vokser i dale, der får vi barn Jesus i tale." Der sad de begge to voksne og dog børn, børn i hjertet, og det var sommer, den varme, velsignede sommer. (s. 12)

*Liška/Mencák: Babička seděla v jasném božím slunečním svitu a četla nahlas z bible: „Nebudete-li jako maličci tito, nepřijdete do království nebeského!“ A Kay i Gerda se zadívali navzájem do očí a naráz porozuměli staré písničce: My o růžích v údolí víme, tam Ježíška uslyšíme. Tak tam seděli oba dva, dospělí a přece děti, děti svým srdcem, a bylo léto, teplé, požehnané léto.“ (s. 236)

Köllnová-Ehrmannová: „V jasném slunku seděla babička a předčítala jim z bible o prosté a čisté dětské mysli, jež nepochybně dojde odměny. Jak s Gerdou si hleděli do očí a najednou pochopili slova oné staré písně: V údolí růžičky máme, tam poupátko uhlídáme. A tak seděli, oba už dospělí, a přece děti, děti svým srdcem. A bylo léto, teplé, požehnané léto.“ (s. 51)

Pallas 1957: Babička seděla v záři božího sluníčka a čtla hlasitě z bible. A Kay a Gerda se dívali sobě navzájem do očí a náhle porozuměli staré písni: Vzkvétají růže v údolích, radostné jaro voní v nich!“ I seděli tu oba dorostlí, a přece děti, děti srdcem. A bylo jaro, vonné, krásné jaro! (s. 61)

Pallas 1914: Babička seděla ve svitu Božího sluníčka a čtla hlasitě z bible: „Nebudete-li jako maličci tito, nevejďte do království Božího!“ A Kay a Gerda se dívali sobě navzájem do očí a náhle porozuměli staré písni: „V údolí růže již v květu, Malinký ježíšek je tu!“ I seděli tu oba dorostlí a přec děti, děti srdcem. A bylo léto, teplé, krásné léto! (s. 287)

Z Liškova překladu je patrné, že význam písně přímo souvisí s významem citátu z bible, tedy že k Bohu vede čistá dětská láska, podobně jako že Bůh je tam, kde jsou růže, tedy symbol nevinnosti. Gustav Pallas ve svém původním překladu citát z bible i význam zachoval, v upraveném překladu vydaném v roce 1957 již ale citát z bible úplně chybí, čímž se mění i význam textu. Text lze interpretovat tak, že děti význam písně pochopily pouze na základě hezkého jarního počasí, což rozhodně není v souladu se zmíněnou

interpretací pohádky. Kvůli přebásněnému verši, kde se objevuje slovo *jaro*, muselo být navíc v následné větě zaměněno *léto* za *jaro*, aby text dával alespoň nějaký smysl. V tomto případě tedy došlo k poměrně podstatnému posunu a můžeme dokonce říci, že zde nebyl zachován invariant originálu.

V překladu Boženy Köllnové-Ehrmannové byl sice citát z bible též vynechán, alespoň je zde ale přibližně shrnut jeho význam. Verš píše navíc zmiňuje poupátko, které je též symbolem zárodku/dětství/nevinnosti. I když zde tedy byly eliminovány náboženské reference, invariant originálu byl v tomto případě zachován.

Kromě zmíněných příkladů text obsahuje řadu dalších náboženských referencí. Analýza ukázala, že v upraveném překladu Gustava Pallase z roku 1957 i v překladu Boženy Köllnové-Ehrmannové docházelo k soustavnému vynechávání či nahrazování náboženských referencí. Vynechávána či nahrazována byla slova Bůh/Pánbůh, andělé, Ježíšek, Otčenáš a přídavné jméno Boží. V překladu Köllnové-Ehrmannové byl v jednom případě „pánbůh“ ponechán, ale s malým písmenem, což oslabuje náboženský význam tohoto slova.

V překladu Oldřicha Lišky nebyl na rozdíl od překladu Köllnové-Ehrmannové a upraveného Pallasova překladu nalezen ani jeden zásah, jenž by nasvědčoval cenzuře náboženských referencí.

4.6.3 Divoké labutě

Pohádka *Divoké labutě* vyšla ve vydání z roku 1953 (SNKLHU) v překladu Jana Raka a z roku 1957 (SNDK) v překladu Gustava Pallase. Hlavní postavou pohádky je mladá dívka Eliška, jež se vydá zachránit své bratry, které jejich macecha zaklela v divoké labutě. Eliška prochází řadou útrap, ale nakonec se jí vše podaří, a to i díky silné víře v Boha. Že je Eliška zbožná, se dozvídáme hned na začátku pohádky – a tato věta byla ponechána v obou zkoumaných překladech. V průběhu celé pohádky se Eliška několikrát modlí, děkuje Bohu, zpívá se svými bratry nábožné písně a vkládá do Boha svou důvěru, což v podstatě dokládá to, co bylo řečeno na začátku, tedy že je Eliška velmi zbožná. Ovšem v upraveném překladu Gustava Pallase z roku 1957 byly tyto zmínky soustavně vynechávány, čímž byla do značné míry změněna charakteristika

hlavní postavy. Uvedme zde dva příklady (pro srovnání je opět uveden i původní Pallasův překlad z roku 1914):

Andersen: Da faldt hun på sine knæ, takkede Vorherre, og gik ud af hulen, for at begynde på sit arbejde. (Andersen 2015a: 4)

*Rak: Tu padla na kolena, poděkovala Bohu a vyšla z jeskyně, aby se dala do práce. (Andersen 1953: 134)

Pallas 1957: I vyšla z jeskyně, aby se dala do práce. (Andersen 1957: 137)

Pallas 1914: I padla na kolena, děkovala Pánubohu a vyšla z jeskyně, aby se dala do práce. (Andersen 1914: 145)

Andersen: "(...) jeg må vove det! Vorherre vil ikke slå Hånden af mig!" (s. 5)

*Rak: „(...) musím se toho odvážit, Bůh mne neopustí!“ (s. 136)

Pallas 1957: „Pokusím se o to!“ (s. 139)

Pallas 1914: „(...) pokusím se o to! Milý Pánbůh jistě neodvrátí ode mne svojí ruky!“ (s. 147)

Podobně jako v těchto dvou příkladech bylo ve vydání z roku 1957 postupováno i v dalších případech. V překladu Jana Raka došlo k vynechávce pouze jednou, jednalo se o spojení „en bøn til Vorherre“ („modlitba k Pánubohu“), jež bylo nahrazeno pouze slovesem „modlit se“. Z textu ale vyplývá, že se Eliška modlila právě k Bohu, proto nelze tuto vynechávku považovat za cenzuru, ale za individuální překladatelský postup.

V pohádce vystupuje také postava arcibiskupa, tedy vrcholného představitele katolické církve, proti kterým komunisté velmi brojili. V této pohádce je ale ve všech překladech postava arcibiskupa ponechána, neboť chtěl Elišce ublížit, a jednalo se tedy o negativní postavu, což režimu vyhovovalo.

4.6.4 Závěr analýzy

Z analýzy tří vybraných pohádek vyplývá, že v období mezi lety 1948 až 1989 docházelo v pohádkách Hanse Christiana Andersena k cenzuře náboženských referencí.

Nejvíce zásahů bylo nalezeno v překladu Boženy Köllnové-Ehrmannové a upraveném překladu Gustava Pallase z roku 1957 – v obou překladech bylo cenzurováno 60 % náboženských referencí⁵⁵. Jednalo se především o slova *Bůh/Pánbůh*, *Ježíšek*, *modlit se*, *modlitba* či *Otčenáš* a zmíněný citát z bible. Jako neškodné se naopak ukázalo slovo *nebe*, které dokonce na některých místech nahradilo *anděly* a *Pánaboha*. K menší cenzuře náboženských výrazů docházelo v případě, že se objevily v souvislosti se starými lidmi, například v pohádce *Sněhová královna* v souvislosti s babičkou, která četla z bible. Že náboženské výrazy vadí méně v souvislosti se starými lidmi, se ukazuje i v upraveném překladu Gustava Pallase, kde si v pohádce *Divoké labutě* mohla stará selka bez problému číst ve svých modlitbách. Souvisí to pravděpodobně s ideologií, že víra v Boha je zastaralá, a u starých lidí tedy akceptovatelná. Srovnáme-li výsledek této analýzy s výsledky, k nimž došla Pokornová, je patrné, že v Československu byla cenzura ve srovnání s Jugoslávií, kde byly eliminovány všechny reference ke křesťanskému Bohu, mírnější, neboť zde ve výjimečných případech byla slova *Bůh* či *Pánbůh* ponechána.

Oproti tomu v *Pohádkách a povídkách*, vydaných v roce 1953 v nakladatelství SNKLHU, nebyla cenzurována žádná z 27 náboženských referencí v pohádkách *Děvčátko se sirkami*, *Divoké labutě* a *Sněhová královna*, ačkoliv vyšly, stejně jako upravený Pallasův překlad z roku 1957 (potažmo z roku 1951), v 50. letech 20. století. Otázkou tedy zůstává, proč právě v tomto vydání byly náboženské reference ponechány, zatímco ve zbylých dvou nikoliv.

První možné vysvětlení souvisí s tím, že ve vydání *Pohádky a Sněhová královna* nešlo o cenzuru shora, ale o autocenzuru. Do velké míry tedy záleželo na „odvaze“ nakladatelského redaktora a překladatele, co v pohádkách ponechají, či kdy je již lepší zasáhnout. Mohlo se stát, že se tedy v nakladatelství SNKLHU rozhodli náboženské reference ponechat a cenzor HSTD neměl k překladu žádné výtky. To by ale bylo v rozporu s posudky nalezenými v archivu HSTD, které se na podobné náboženské reference soustavně zaměřovaly, jak již bylo popsáno v předchozí části. Zkoumané posudky se ale týkaly dětského nakladatelství SNDK, zatímco v posudcích týkajících se nakladatelství SNKLHU tvořila cenzura náboženských výrazů zanedbatelnou část všech

⁵⁵ V Pallasově překladu (1957) bylo z celkového počtu 25 náboženských referencí v pohádkách *Sněhová královna* a *Divoké labutě* odstraněno či nahrazeno 15 referencí. V překladu Köllnové-Ehrmannové (1979) bylo z celkového počtu 15 náboženských referencí v pohádkách *Sněhová královna* a *Děvčátko se sirkami* odstraněno či nahrazeno 9.

cenzorských zásahů. Z toho vyplývá, že se cenzura dětské literatury v tomto ohledu lišila od cenzury literatury pro dospělé, a i proto mohly pravděpodobně *Pohádky a povídky* vyjít bez cenzury, zatímco v *Pohádkách* vydaných v nakladatelství SNDK byla autocenzura provedena. To by odpovídalo i závěrům, ke kterým došla Pokornová na základě analýzy překladů vydaných v bývalé Jugoslávii:

The editions that remained uncensored were predominantly „scholarly“ editions that were published for an adult audience, while the most widely reprinted editions for children were purged of Christian elements. (Pokorn 2012: 73)

Pohádky a povídky nebyly sice primárně určeny pro dospělé, zároveň ale nešlo ani o typickou dětskou knížku, čemuž nasvědčuje mimo jiné její rozsah. Navíc se jedná o souborné vydání téměř poloviny pohádek světového klasika, a možná právě proto byla kniha vydána v nakladatelství SNKLHU, ačkoliv monopol na vydávání dětské literatury mělo jinak nakladatelství SNDK. To vše mohlo být důvodem, proč *Pohádky a povídky* nebyly cenzurovány, na rozdíl od *Pohádek* vydaných v Albatrosu, jež se také dočkaly nejvíce reedic.

5 Závěr

Cílem práce bylo podat ucelený přehled o překladech Andersenových pohádek v období 1948–1989 a analyzovat, jak se na nich projevovaly kulturní a jazykové normy, literární tradice a cenzura. Přehled byl sestavován na základě rešerší, jejichž výsledkem je *Bibliografie Andersenových pohádek vydaných knižně mezi lety 1948–1989* (Příloha 1). Bibliografie neobsahuje pohádky vydané časopisecky, neboť v databázích a katalozích knihoven a institucí nebyly nalezeny žádné záznamy. Možným podnětem pro další výzkum je tedy rešerše v konkrétních časopisech s cílem zjistit, zda pohádky vycházely i časopisecky či nikoliv.

První výzkumná otázka zněla, zda v překladech Andersenových pohádek docházelo k posunům vlivem kulturních a jazykových norem spojených s výchovou a vzděláváním dětí. Analýza ukázala, že k těmto posunům docházelo, čímž se také potvrdila hypotéza stanovená na začátku práce. Jednalo se však převážně o méně závažné posuny, které nijak zásadně neměnily děj či vyznění pohádky. Analýza také ukázala, že posuny byly ovlivněny spíše tendencí vzdělávat než vychovávat, což odpovídá „trendu“ tehdejší doby. K závažnějším posunům docházelo pouze v Teuchnerově adaptaci, kde se snaha vzdělávat i vychovávat projevovala obzvláště silně.

Další otázkou bylo, zda se na překladech projevovala literární (resp. pohádková) tradice. Ačkoliv překladatelé na některých místech tíhli k lidovému vyprávění, což se projevovalo především ve složitějších souvětích a v případě Rakova překladu v odstraňování některých zvukomalebných citoslovcí, většinou se jim dařilo Andersenův styl zachovávat. Na tomto místě je ale nutné podotknout, že podrobná analýza byla provedena pouze na vzorku jedné pohádky, a proto nelze její výsledky vztahovat na všechny překlady Andersenových pohádek v daném období. Analýza tak slouží spíše jako názorná ukázka, k jakým posunům může vlivem norem či literární tradice v pohádkách docházet.

Součástí práce byl také popis historického kontextu období 1948–1989, na jehož základě se ukázalo, že v dětské literatuře často docházelo k cenzuře náboženských referencí z ideologických důvodů. Druhá analýza se tedy zaměřila právě na náboženské reference, a ukázalo se, že v některých pohádkových výběrech byly tyto reference důsledně odstraňovány či nahrazovány. Protože ve spisech Hlavní správy tiskového dohledu nebyl nalezen žádný cenzorský posudek týkající se Andersenových pohádek,

jednalo se s největší pravděpodobností o předběžnou cenzuru či autocenzuru. Z ostatních cenzorských posudků týkajících se nakladatelství SNDK a SNKLHU lze vyvodit závěr, že cenzura dětské literatury byla mnohem více zaměřená na odstraňování náboženských referencí než cenzura literatury pro dospělé, což svědčí o snaze vychovávat a vzdělávat děti v duchu vládnoucí ideologie. Tím se potvrzuje hypotéza, že v Andersenových pohádkách jakožto literatuře určené primárně pro děti docházelo k odlišným posunům než v překladech literatury pro dospělé. Cenzura náboženských referencí byla sice velmi nenápadná a pro čtenáře cílového textu téměř neodhalitelná, na celkové vyznění pohádek, a tedy i na jejich recepci však měla zásadní dopad, jak ukázala analýza. Komunistická cenzura se tedy nevyhnula ani tak významnému spisovateli, jakým byl Hans Christian Andersen.

V rámci historického kontextu byla zkoumána také tehdejší nakladatelská praxe. Redaktoři se již na rozdíl od meziválečného období nemohli řídit pouze vlastním úsudkem, ale byli vázáni státní cenzurou a seznamy zakázaných děl či autorů. Pro komunistické období byla proto příznačná praxe používání alonymů (neboli pokrývání) a zaštitování překladů tendenční předmluvou či textem na obálce se „správným“ ideologickým vyzněním. Tato praxe se projevila i v jednom z výborů Andersenových pohádek. Přímo se pak nakladatelská praxe na překladech projevovala především zmíněnou autocenzurou. Ta sice negativně ovlivnila překlady, na druhou stranu se ukázalo, že redaktoři mohli tehdy věnovat korektuře překladů mnohem více času a péče než dnes, což se pozitivně projevovalo na jejich výsledné kvalitě. Po roce 1989 se změnila politická situace a s ní i nakladatelská praxe, což se promítlo i na překladech. Jak tato změna ovlivnila konkrétně překlady Andersenových pohádek, může být námětem k dalšímu výzkumu.

Poslední výzkumná otázka se týkala recepce Andersenových pohádek v období 1948–1989. Andersenovy pohádky byly v Čechách velmi oblíbené, o čemž svědčí nejen řada výborů, jež vyšly v kvalitním překladu a s ilustracemi od prvotřídních umělců, ale také množství monografií, článků a recenzí, jež vycházely knižně i časopisecky. Pohádky byly také oblíbenou předlohou pro divadelní, muzikálové či filmové adaptace. Popularita Andersenových pohádek tedy v Čechách neklesla ani sto let po Andersenově smrti, což svědčí mimo jiné o jejich pevném místě v českém literárním polysystému. Na detailní analýzu konkrétních recenzí, monografií a článků o Andersenovi nebyl již

v rámci této práce prostor; recepce Andersena a jeho pohádek v období 1948–1989 je širokým tématem, jež by si zasloužilo samostatné zpracování.

6 Bibliografie

6.1 Primární literatura

6.1.1 V dánštině

ANDERSEN, Hans Christian. *Eventyr og historier*. 4 sv. S.l.: Arnkrone, 1963.

ANDERSEN, Hans Christian. De vilde svaner [online]. 2015a [cit. 2015-04-03].

Dostupné z:

http://www.andersenstories.com/da/andersen_fortaellinger/pdf/de_vilde_svaner.pdf

ANDERSEN, Hans Christian. Den lille pige med svovlstikkerne [online]. 2015b [cit.

2015-04-03]. Dostupné z:

http://www.andersenstories.com/da/andersen_fortaellinger/pdf/den_lille_pige_med_svo_vlstikkerne.pdf

ANDERSEN, Hans Christian. Fyrtøjet [online]. 2015c [cit. 2015-04-03]. Dostupné z:

http://www.andersenstories.com/da/andersen_fortaellinger/pdf/fyrtojet.pdf

ANDERSEN, Hans Christian. Snedronningen [online]. 2015d [cit. 2015-04-03].

Dostupné z:

http://www.andersenstories.com/da/andersen_fortaellinger/pdf/snedronningen.pdf

6.1.2 V češtině

ANDERSEN, Hans Christian. *Pohádka mého života*. Přel. Jan RAK. Praha: SNKLU, 1965.

ANDERSEN, Hans Christian. *Pohádky*. Přel. Gustav PALLAS. Praha: SNDK, 1957.

ANDERSEN, Hans Christian. *Pohádky a povídky*. Sv. 1. Přel. Oldřich LIŠKA, Jan RAK, Jiřina VRTIŠOVÁ. Praha: SNKLHU, 1953.

ANDERSEN, Hans Christian. *Pohádky Hanse Christiana Andersena*. Přel. František FRÖHLICH. Praha: Reader's Digest Výběr, 2006. ISBN 80-868-8037-0 (váz.) a 978-80-86880-37-2 (chyb.).

ANDERSEN, Hans Christian. *Sněhová královna*. Přel. Božena KÖLLNOVÁ-EHRMANNOVÁ. Praha: Albatros, 1979.

ANDERSEN, Hans Christian. *Úplný soubor jeho pohádek a povídek: Pohádky a povídky pro děti*. Sv. 1. Přel. Gustav PALLAS. Praha: B. Stýblo, 1914.

TEUCHNER, Jindřich. *Pohádky s Andersenem: volně vypravuje Jindřich Teuchner*. Praha: Československý spisovatel, 1950.

6.2 Sekundární literatura

A Short Chronology of HCA's Life. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/liv/chronology/index_e.html

ANDERSEN, Jens. *Hans Christian Andersen: a new life*. Woodstock: New York: Overlook, 2005. ISBN 1-58567-737-X

BAGGESEN, Søren. Dobbeltartikulationen i H.C. Andersens eventyr. In: MYLIUS, Johan de, Aage JØRGENSEN a Viggo Hjørnager PEDERSEN. *Andersen og verden: indlæg fra den Første internationale H. C. Andersen-konference, 25-31. august 1991*. Odense: Odense universitetsforlag, 1993, s. 15–29. ISBN 87-7492-968-2.

BŘEZINOVÁ, Helena. Stíny jsou zkrátka nutné. Dvojaký příběh pohádkáře Andersena. *Dějiny a současnost*. 2005, č. 6. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/6/stiny-jsou-zkratka-nutne/>

Den Danske Ordbog [online]. 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://ordnet.dk/ddo>

FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Propaganda pro nejmenší. *Dějiny a současnost*. 2007, č. 1. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/1/propaganda-pro-nejmensi/>

FRÖHLICH, František. Ohydné kače: O českých překladech Andersenových pohádek. *Dějiny a současnost*. 2005, č. 6. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/6/-ohyadne-kace-/>

FRÖHLICH, František. En nyoversættelse af H. C. Andersens eventyr – hvilket tjekkisk? . *Andersen og verden: indlæg fra den Første internationale H. C. Andersen-konference, 25-31. august 1991*. Odense: Odense universitetsforlag, 1993, s. 192–196. ISBN 87-7492-968-2.

Hans Christian Andersen: Collections of fairy tales. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/vaerk/register/esamling_e.html

Hans Christian Andersen: Fairy tales. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/vaerk/register/eventyr_e.html

HORÁČEK, Filip. S cenzurou do pohádky. *A2*. 2006, č. 20. Dostupné také z: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/20/s-cenzurou-do-pohadky>

HOVMANN, Flemming et al. *Kommentar: H. C. Andersens eventyr*. København: Reitzels Forlag, s. 124–125 [online]. 1990 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://adl.dk/adl_pub/pg/cv/ShowPgText.xsql?nnoc=adl_pub&p_udg_id=100&p_sidenr=II

JANOŠEK, Pavel et al. *Přehledné dějiny české literatury, 1945-1989: na základě Dějiny české literatury, 1945-1989, sv. I-IV*. Praha: Academia, 2012. ISBN 80-200-2057-8.

KOENDERS, Edith. H. C. Andersens eventyr på hollandsk – børne- og/eller voksenlitteratur. *Andersen og verden: indlæg fra den Første internationale H. C. Andersen-konference, 25-31. august 1991*. Odense: Odense universitetsforlag, 1993, s. 217–227. ISBN 87-7492-968-2.

KONČELÍK, Jakub. Cenzura. In: REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 26–30. ISBN 8071789267.

LAUDÁTOVÁ, Simona. *Recepce Hanse Christiana Andersena v Čechách (do roku 1945)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. Diplomová práce. Vedoucí práce Helena Březinová.

LEVÝ, Jiří. *České teorie překlada: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*. Vyd. 2. (rozdělené do dvou svazků). Editor Jiří Honzík. Praha: Ivo Železný, 1996. ISBN 80-237-2952-7.

LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*. Vyd. 3., upravené a rozšířené verze 2. Praha: I. Železný, 1998. ISBN 80-237-3539-X.

MARJÁNKO, Bedřich. Perzekuce církví a náboženských organizací. In: *Totalita* [online]. 2015 [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/cirkev/cir.php>

Marnost v beletrii. *Lumír*. 1890, č. 8, s. 96.

MACH, Vladimír. Normalizace. In: *Totalita* [online]. 2015 [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/normalizace.php>

MYLIUS, Johan de a Viggo Hjørnager PEDERSEN. *Hans Christian Andersen: a new life: indlæg fra den Første internationale H. C. Andersen-konference, 25-31. august 1991*. New York: Overlook, 2005. ISBN 87-749-2968-2.

MYLIUS, Johan de, Aage JØRGENSEN a Viggo Hjørnager PEDERSEN. *Andersen og verden: indlæg fra den Første internationale H. C. Andersen-konference, 25-31. august 1991*. Odense: Odense universitetsforlag, 1993. ISBN 87-7492-968-2.

NERAD, J. L.: Cyril Bouda – ilustrace k „Pohádkám a povídkám“ H. Ch. Andersena. *Hollar*, 1954, r. 26, č. 1, s. 43–44.

NODL, Martin: Kde všechny řeky tečou do kopce: Když ještě pohádky nebyly pohádkami. *Dějiny a současnost*. 2005, č. 6. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/6/kde-vsechny-reky-tecou-do-kopce/>

Number of Fairy Tales. In: *The Hans Christian Andersen Center* [online]. 2015 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z http://www.andersen.sdu.dk/rundtom/faq/index_e.html?emne=antaleventyr

- H. C. Andersen Museet. In: *Odense bys museer* [online]. 2015 [cit. 2015-04-18].
Dostupné z: <http://hca.museum.odense.dk/eventyr/start.asp?sprog=engelsk>
- ØSTER, Anette. Hans Christian Andersen's Fairy Tales in Translation. In: COILLIE, Jan van. *Children's literature in translation: challenges and strategies*. Kinderhook, NY: St. Jerome Pub., 2006, s. 141-155. ISBN 1900650886.
- O'SULLIVAN, Emer. *Comparative children's literature*. New York: Routledge, 2005. ISBN 04-153-0551-9.
- POKORN, Nike K. *Post-socialist translation practices: ideological struggle in children's literature*. Philadelphia: John Benjamins, 2012. ISBN 978-902-7273-048.
- POPOVIČ, Anton. Špecifickosť prekladov v literatúre pre deti predškolského veku. In: *Umenie a najmenší: zborník prác z konferencie, ktorú usporiadali Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre, Kruh priateľov detskej knihy na Slovensku, Vydavateľstvo Mladé letá, Literárnovedný ústav SAV. 20.-21. septembra 1977 v Nitre*. Bratislava: Mladé letá, 1977.
- POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. 2. preprac. a rozš. vyd. Bratislava: Tatran, 1975.
- PŘIBÁŇ Michal, Veronika KOŠNAROVÁ a Alena PŘIBÁŇOVÁ. Odeon. In: *Slovník české literatury*. [online]. 2013 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1362&hl=Odeon+>
- RACHŮNKOVÁ, Zdeňka. *Zamlčovaní překladatelé. Bibliografie 1948–1989*. Praha: Obec překladatelů – Ivo Železný, 1992.
- RAK, Jan. Pohádky s Andersenem. *Nový život*. 1951, č. 7, s. 1121–1222.
- REISS, Katharina: Zur Übersetzung von Kinder-und Jugendbüchern: Theorie und Praxis. *Lebende Sprachen*. 1982, r. 27, č. 1, s. 7–13. ISSN 0023-9909.
- RUBÁŠ, Stanislav. *Slovo za slovem: s překladateli o překládání*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3.

RUŠŇÁK, Radoslav. *Svetová literatúra v didaktickej komunikácii*. Prešov: Prešovská univerzita, 2009. 978-80-555-0071-3.

RŮŽIČKA, Daniel. Federální výbor pro tisk a informace. In: *Totalita* [online]. 2015 [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/cenzura_05.php

RŮŽIČKA, Daniel. Úřad pro tisk a informace. In: *Totalita* [online]. 2015 [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/cenzura_04.php

ŠÁMAL, Petr. Část sedmá: 1949–1989: V zájmu pracujícího lidu: Literární cenzura v době centrálního plánování a paralelních oběhů. In: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře (1749-2014)*. Manuskript (vyjde v červenci 2015). Praha: 24. 2. 2015

ŠÁMAL, Petr. Pro dobro českého čtenáře: Cenzurní praktiky v literární kultuře padesátých let 20. století. *Dějiny a současnost*. 2007, č. 6. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/6/pro-dobro-ceskeho-ctenare-/>

ŠÁMAL, Petr. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: s edicí seznamů zakázaných knih*. Praha: Academia, 2009. ISBN 80-200-1709-7.

ŠPIRK, Jaroslav. *Censorship, Indirect Translations and Non-translation: The (Fateful) Adventures of Czech Literature in 20th-century Portugal*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014. ISBN (10): 1-4438-6330-0. ISBN (13): 978-1-4438-6330-8.

ŠUBRTOVÁ, Milena. Albatros. In: *Slovník české literatury*. [online]. 2013 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1664&hl=Albatros+>

THOMSON-WOHLGEMUTH, Gaby. Flying High: Translation of Children's Literature in East Germany. In: COILLIE, Jan van. *Children's literature in translation: challenges and strategies*. Kinderhook, NY: St. Jerome Pub., 2006, s. 141-155. ISBN 1900650886.

THOMSON-WOHLGEMUTH, Gaby. *Translation under state control: books for young people in the German Democratic Republic*. New York: Routledge, 2009, xv, 260 p. ISBN 04-159-9580-9.

TOMÁŠEK, Dušan. *Pozor, cenzurováno!, aneb, Ze života soudružky cenzury*. Praha: MV ČR, 1994. ISBN 80-85821-16-8.

TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Philadelphia: J. Benjamins Pub., 1995. ISBN 15-561-9687-3.

VIMR, Ondřej. *Překladaelé v kontextu: cesty skandinávských literatur do češtiny (1890-1950)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012. Dizertační práce. Vedoucí práce Gabriela Veselá.

ZIPES, Jack. *Breaking the magic spell: radical theories of folk and fairy tales*. Rev. and expanded ed. Lexington: University Press of Kentucky, 2002a. ISBN 08-131-9030-4.

ZIPES, Jack. *Fairy tales and the art of subversion: the classical genre for children and the process of civilization*. Reprinted. New York: Routledge, 2002b. ISBN 04-159-0513-3.

6.3 Osobní a televizní rozhovory

BRDEČKOVÁ, Tereza. *Zuzana Ceplová: Ještě jsem tady* [online video]. Praha: Česká televize, 2012. [cit. 2015-02-30]. Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1059542845-jeste-jsem-tady/212562253100006>

CEPLOVÁ, Zuzana. Osobní rozhovor ze dne 24. 2. 2015.

KOVAŘÍKOVÁ, Zuzana. E-mailová komunikace ze dne 3. 2. 2015. E-mail:

Zuzana.Kovarikova@albatrosmedia.cz

6.4 Archivní zdroje

Praha, Archiv bezpečnostních složek. Oddělení archivních fondů Federálního ministerstva vnitra („Archiv MV“), fond Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD), signatury 318-103-2 a 318-103-4.

6.5 Bibliografické zdroje

Bibliografie české literární vědy (od roku 1945) Ústavu pro českou literaturu AV ČR [online]. 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.ucl.cas.cz/cs/bibliograficke-sluby/bibliografie-ceske-literarni-vedy>

Bibliografický katalog ČSR. Články v českých časopisech. Praha: Státní knihovna ČSR – Národní knihovna, 1955–1960.

Bibliografický katalog ČSR. České časopisy. Praha: Národní knihovna, 1953–1954.

Bibliografický katalog ČSSR. Články v českých časopisech. Praha: Panorama, 1960–1989.

ČSN ISO 690. *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011. Třídící znak 01 0197.

Katalog Pedagogické knihovny J. A. Komenského [online]. 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://katalog.npmk.cz/>

Lístkový katalog Národní knihovny ČR: Články v českých časopisech, 1948–1952.

Online katalog Národní knihovny ČR [online]. 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: http://aleph22.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=nkc

6.6 Seznam konzultovaných knihoven a jiných institucí

Archiv bezpečnostních složek. Oddělení archivních fondů Federálního ministerstva vnitra (2. oddělení). Na struze 3, 110 00 Praha 1.

Národní knihovna České republiky. Klementinum 190, 110 00 Praha 1.

Pedagogická knihovna J. A. Komenského. Mikulandská 134/5, 116 74 Praha 1.

Ústav pro českou literaturu AV ČR. Na Florenci 3, 110 00 Praha 1.

7 Příloha 1: Bibliografie pohádek H. Ch. Andersena vydaných
knižně mezi lety 1948–1989

Rok	Název	Nakladatelství	Překladatel	Počet pohádek	Vyd.
1948	Císařovy nové šaty	Praha: Mladá fronta	neuveden	1	1.
1950	Pohádky s Andersenem	Praha: Československý spisovatel	Volně vypravuje J. Teuchner	15	1.
1951	Pohádky	Praha: SNDK	G. Pallas	15	1.
1953	Pohádky a povídky 1 a 2	Praha: SNKLHU	J. Rak, J. Vrtišová, O. Liška, B. Ehrmannová	35 + 45	1.
1955	Pohádky a povídky 1 a 2	Praha: SNKLHU	J. Rak, J. Vrtišová, O. Liška, B. Ehrmannová	35 + 45	2.
1956	Pohádky a povídky 1 a 2	Praha: SNKLHU	J. Rak, J. Vrtišová, O. Liška, B. Ehrmannová	35 + 45	3.
1957	Pohádky	Praha: SNDK	G. Pallas	26	1.
1957	Císařovy nové šaty	Martin: Osveta	O. Liška	1	1.
1957	Slavík	Martin: Osveta	J. Vrtišová	1	1.
1957	Křesadlo	Martin: Osveta	J. Rak	1	1.
1957	Statečný cínový vojáček	Martin: Osveta	J. Vrtišová	1	1.
1958	Princezna na hrášku; Pasáček vepřů	Praha: SNDK	J. Vrtišová	2	1.
1963	Pohádky	Praha: SNDK	G. Pallas	25	2.
1964	Pastýřka a komíníček: Pro malé čtenáře	Praha: SNDK	G. Pallas	1	1.
1967	Pohádky	Praha: SNDK	G. Pallas	26	3.
1967	Pahorek lesních žíněk. In: Modrý květ / 5 pohádek	Praha: SNDK	D. Chvojková	1	1.

	světových klasiků				
1968	O princezně na hrášku [a jiné pohádky]	Praha: SNDK	G. Pallas	4	2.
1969	Flétnové hodiny	Praha: Mladá fronta	O. Liška, J. Rak, J. Vrtišová	32	1.
1970	Cínový vojáček / Z pohádek Hanse Christiana Andersena	Praha: Lidové nakladatelství	O. Liška, J. Rak, J. Vrtišová	4	1.
1971	Stín. In: Spící zámek / 12 pohádek ilustrovaných Cyrilem Boudou (red. V. Stanovský), s. 32–41	Praha: Obelisk	neuveden	1	1.
1971	- zjistit- In: Šípková Růženka: Evropské pohádky	Praha: Albatros	-zjistit-	1	1.
1973	Pohádky	Praha: Albatros	G. Pallas	26	4.
1973	Císařovy nové šaty. In: Frynta E. (ed.): Moudří blázni, s. 24–28	Praha: Albatros	G. Pallas	1	1.
1974	Ošklivé kačátko [Výbor z pohádek]	Praha: Albatros	G. Pallas	4	1.
1975	Pohádky	Praha: Orbis	G. Pallas	5	1.
1976	Císařovy nové šaty. In: Frynta E. (ed.): Moudří blázni	Praha: Albatros	G. Pallas	1	2.
1978	O princezně na hrášku [Pohádky]	Praha: Albatros	G. Pallas	4	3.
1979	Císařovy nové šaty; Malenka; Látačí jehla	Praha: Albatros	B. Köllnová-Ehrmannová	3	1.
1979	Sněhová královna	Praha: Albatros	B. Köllnová-Ehrmannová	16	1.
1981	Pohádky	Praha: Albatros	G. Pallas	26	5.
1981	Císařovy nové šaty. In: Frynta E. (ed.): Moudří blázni	Praha: Albatros	G. Pallas	1	3.
1984	Císařovy nové šaty. In: Frynta E. (ed.): Moudří blázni	Praha: Albatros	G. Pallas	1	4.

1985	Pohádky	Praha: Albatros	G. Pallas	26	6.
1987	Sněhová královna	Praha: Albatros	B. Köllnová-Ehrmannová	16	2.
1987	Císařovy nové šaty. In: Frynta E. (ed.): Moudří blázni	Praha: Albatros	G. Pallas	1	5.
1990	Pohádky	Praha: Albatros	G. Pallas	26	7.

8 Příloha 2: Bibliografie monografií a článků o H. Ch. Andersenovi vydaných mezi lety 1948–1989

Monografie (vydané knižně)

Rok	Autor	Název	Nakl.
1955	Rak Jan	Hans Christian Andersen a jeho pohádky	Praha: Orbis
1972	Stirlingová Monika	Divoká labuť: Život a doba Hanse Christiana Andersena (Z angl. orig. The Wild Swan přel. Alena Jindrová-Špilarová ; Doslov „Přece jen pohádka?“ naps. a obr. materiál vybral Jan Rak	Praha: Odeon

Monografie a jubilejní články v novinách a časopisech

Rok	Autor	Název článku	Název periodika	Ročník/číslo/ strana
1950	Dostálová M. S.	75 roků od smrti Andersena	Lidová obroda	12. 2. 1950, s. 8
1951	Teuchner Jindřich	Severský mistr pohádky Hans Christian Andersen.	Marginalie	r. 24, č. 1, s. 14–16
1954	Dvořák Karel	Jak Hans Christian Andersen ohrožoval Ameriku. (Zákaz knih dánského pohádkáře v USA)	Práce	21. 2. 1954
1955	Dvořák František	Pohádkář Andersen. (k výročí dánského spisovatele)	Klub	r. 4, č. 3, s. 5
1955	Nasková Růžena	Pohádka jeho života. (O životě a díle H. Ch. Andersena).	Lidová demokracie	27. 3. 1955
1955	-fa-	Hans Christian Andersen. (Jubilejní článek o dánském spisovateli).	Čtenář	r. 7, 1955, č. 4, s. 120
1955	Golka (ed.)	Mistr moderní pohádky (H. Ch. Andersen).	Cesta míru	r. 4, č. 26, s. 41
1955	Rak Jan	Hans Christian Andersen	Lit. Noviny	r. 4, č. 14, s. 8
1955	Strnad Josef	Hans Christian Andersen (Jubilejní článek o dánském spisovateli).	Zemědělské noviny	2. 4. 1955
1955	Tvrdoň František	Lyrický improvizátor (Hans Christian Andersen).	Nový život	č. 4, s. 438– 440
1955	Vavřín Ladislav P.	Nestárnoucí básník (Hans Christian Andersen).	Katolické noviny	r. 7, č. 15

1955	Važdajev Viktor	Hans Christian Andersen (Studie k 150. výročí narození). Přel. z ruš.	Nová doba	č. 14, s. 18–20
1955	Cirkl Jiří	Hans Christian Andersen (Jubilejní článek o dánském spisovateli Andersenovi)	Kostnické jiskry	r. 40, 1955, č. 15, s. 3
1955	Svobodová Zdeňka	K Andersenovu výročí	Křesťanská revue	r. 22, č. 2/3, s. 82–96
1955	-gf-	Patří celému světu (H. Ch. Andersen. Jubilejní článek)	Lidová demokracie	4. 8.1955
1955	Tvrdoň František	Hans Christian Andersen (dánský spisovatel).	Program KOD Olomouc	č. 10, s. 10–15
1956	Rak Jan	Hans Christian Andersen (dánský spisovatel)	Krajské oblastní divadlo v Karlových Varech	č. 1 s. 3–5
1961	Klátík Zlatko	H. Ch. Andersen a ľudová rozprávka.	Zlatý máj	r. 5, č. 7/8, s. 308–313
1962	Šmelhaus Vratislav	Unibos a Malý Klaus	Čs. Etnografie	r. 10, č. 4, s. 369–375
1962	Števček Ján	Slovenský portrét veľkého Dána.	Zlatý máj	r. 6, č. 11, s. 516–17
1965	Munzar Jan	Po stopách Hanse Christiana Andersena	Květy	r. 15, č. 51, s. 15
1965	Svoboda Svatoslav	Dvě pro náročné čtenáře	MF	8. 12, s. 4
1968	Skokan Z. V.	V kouzelném světě pohádek (Fejeton)	LD	28. 9. 1968, s. 3
1969	-šv-	Kouzelný svět pana Andersena	SS	2. 4. 1969, s. 4
1969	Červenka Jan	Živí klasici a živé útvary (Na okraj Andersenových pohádek)	Zlatý máj	r. 13, č. 2, s. 96–103
1970	Kulátek	Zakletý pohádkář. (Výstava „Hans Christian Andersen – život a dílo“, Praha)	MF	25. 11. 1970, s. 4
1970	Toman Prokop Hugo	Andersen a Praha (Výstava v Památníku nár. písemnictví)	VP	7. 12. 1970, s. 5
1971	Dal Erik	Andersen a Čechy	Čtenář	r. 23, č. 2, s. 48–49
1971	Čeřovská Eva	Pohádky ze severu	Zlatý máj	r. 15, č. 3, s. 185–86
1972	Janáčková Marie	Na cestách s Andersenem. Výňatky z knihy (William Bloch – Paa Rejse med Hans	SS	22. 2. 1972, s. 4

		Christian Andersen)		
1972	Bochořák Klement	Andersen a pohádky vůbec	LD	7. 4. 1972, s. 5
1973	Toma Toman Prokop Hugo	Hans Christian Andersen, Karel Koval a Cyril Bouda	LD	31. 3. 1973, s. 5
1973	Svoboda Jiří V.	Ve stopách Andersenových. (Mezin. Den dětské knihy)	SS	30. 3. 1973, s. 4
1974	Aiken Joan / Šafaříková Dagmar	Ve jménu Andersena (Poselství Mezinár. unie pro dětskou knihu IBBY)	Učitelské nov.	r. 24, č. 14, s. 10
1975	Šusta Jan	Pohádkář čistého srdce	Týdeník Čs. televize	č. 14, s. 6
1975	Heřman Zdeněk	Andersen a Mezinárodní den dětské knihy.	MF	2. 3. 1975, s. 4
1975	Holtz-Baumert Gerhard	Všechno na své místo. K sociální u Hanse Christiana Andersena. Přel. Jiří Stach	Zlatý máj	r. 19, č. 3, s. 156–160
1975	-	Anketa: Co pro vás znamená Hans Christian Andersen? Odpovědi 12 čes. umělců	SS	2. 8. 1975, s. 11
1975	Holubová Helena	Pohádky jeho života	Pravda	5. 8. 1975, s. 5
1975	Štemberková Marie	Andersenovi židovští přátelé	Věstník židov. náb. obcí v Československu	r. 37, č. 9, s. 5
1976	Martin Petr	Jak se hledá pohádka	Týdeník Čs. televize	č. 50, s. 4
1976	Tvrdoň František	Pohádka jako citlivý nástroj kritiky	Komenský	r. 100. 1975/76, č. 3, s. 152–156
1979	Köllnová Božena	Hans Christian Andersen a čeští hudebníci (osobní styky)	Výběr	č. 1. s. 10–11
1979	Köllnová Božena	Hans Christian Andersen jako turista v Praze	Výběr	č. 4, s. 15–16
1980	Krátký Karel	Hans Christian Andersen u nás	LD	28. 3. 1980, s. 5
1980	Köllnová Božena	S Andersenem dostavníkem po českých zemích	Výběr	č. 3, 40–41
1980	Dvořáková Dagmar	Vzpomínka na Andersena	LD	7. 8. 1980, s. 5
1981	Stehlíková Blanka	Andersenovská inspirace v ilustračním díle Cyrila Boudy	Zlatý máj	r. 25, č. 9, s. 521–523
1982	Daničková	Andersen v Lyže Pragensis	SS	19. 2. 1982,

	Sylva			s. 5
1982	Marek Jan	Hans Christian Andersen	Květy	r. 32, č. 52, s. 36–37
1985	Chaloupka Otakar	Fantazie a realita dětského světa	Lit. Měs.	r. 14, č. 2, s. 67–8
1985	Pick Bohumil	Nesmrtelný pohádkář z Odense	LD	2. 4. 1985, s. 5
1985	Köllnová Božena	Andersen v našich zemích	LD	14. 6. 1985, s. 9
1985	Pick Bohumil	Velký pohádkář z Odense	LD	3. 8. 1985, s. 5
1987	Michalkov Sergej	Mezinárodní den dětské knihy (Poselství sov. spisovatele)	Zlatý máj	r. 31, č. 4, s. 194–195

Recenze výborů v novinách a časopisech

Rok	Autor	Název článku	Název periodika	Ročník/číslo/ strana
1951	Slavík Bedřich	Výbor z Andersenových pohádek. (Andersen Hans Christian: Pohádky – výbor, uspoř. Gustav Pallas)	LD	20. 9. 1951, s. 3
1951	Rak Jan	„Pohádky s Andersenem“. (Teuchner Jindřich: Pohádky s Andersenem)	Nový život	č. 7, s. 1121– 1122.
1953	Vrabec Vlastimil	Andersenovy pohádky v ilustracích C. Boudy (vydání r. 1953)	Svobodné slovo	22. 12. 1953
1953	Běhounek Václav	Setkání s dětstvím. (Andersenovy pohádky s ilustracemi C. Boudy)	Práce	23. 12. 1953
1954	Nerad J. L.: H. Ch. Andersena	Cyril Bouda – ilustrace k „Pohádkám a povídkám“	Hollar	r. 26, č. 1, s. 43–44
1958	Syrovátka Oldřich	Okouzlení nad Andersenem. (O „Pohádkách“)	Lidová demokracie	8. 6. 1958, s. 5
1958	Šnobl Jan	Hans Christian Andersen: „Pohádky“ (o knize)	Zlatý máj	č. 8, s. 244
1970	Nyklová Milena	Duše a dílo. („Flétnové hodiny“)	Zlatý máj	r. 14, č. 9 s. 603–4
1981	-bech-	Pohádky z Albatrosu (Andersen Hans Christian „Pohádky“)	MF	30. 9. 1981, s. 4